

ԲԱԶՄԱՁԵՒ ԳՐՈՒՈՂ ԲԱՌԵՐ (4 – 0)¹

ԱՐՄԵՆԱԿ ԵՂԻԱՅԵԱՆ

armenag@gmail.com

* ԿԱՄՔԷ ԱՆԿԱՆ - կամքէ առկախ

Առաջինը կը նշանակէ հակառակ մեր կամքին, հակառակ մեր ճիգին ու փափագին, ցանկութեան. շատ տարածուած է **«կամքէ անկախ պատճառներով»** բառակապակցութիւնը: Իսկ **առկախ** կը նշանակէ կախուած. փոխաբերաբար՝ անլոյծ, անքնին, իր աւարտին չհասած. օրինակ՝ «առկախ հարց», որ կը նշանակէ իր լուծումը չգտած հարց: Ըստ այսմ՝ **«կամքէ առկախ»** անխմաստ բառակապակցութիւն մըն է, որ անելի շփոթի, սխալի հետեւանք է:

* ԿԱՌՈՒՑԵԼ - կառուցանել

Արդի արեւմտահայը, առօրեայ կիրարկութեան թէ դասագիրքերու թելադրութեամբ եւ ի նմանութիւն **թքանել**-ին, այս բայը կը խոնարհէ եւրո տարբեր ձեւերով՝

կառուցանեցի կառուցանեցիր կառուցանեց կառուցանէ՝

կառուցի կառուցիր կառոյց կառուցու՛ր

կառուցեցի կառուցեցիր կառուցեց կառուցէ՝

Ասոնցմէ առաջինը գրաբարեան **կառուցանել** ածանցաւոր սկզբնաձեւին աշխարհաբարեան խոնարհումն է, ճիշտ **թքնեցի-թքնեցիր-թքնեց-թքնէ՝** ուսմակաբանութեան նմանակը. շատ զարմանալի, բայց նաեւ ցաւալի է, որ Զարեհ եպս. Ազնաւորեանը ա՛յս խոնարհումը կիրարկած է «Նոր կտակարան»-ի աշխարհաբար թարգմանութեան աղթիւ: Երկրորդը՝ գրաբարեան խոնարհումին արուեստականօրէն աշխարհաբարի պատուաստումն է. գրաբարը՝ **կառուցի-կառուցիր-կառոյց-կառո՛ւ**: Շինծու ու բռնագքօսիկ խոնարհում մը, որ էապէս գրքունակ է, բան մը չի նշանակեր եւ ոչ մէկ հեռանկար ունի իր առջեւ: Երրորդը մեկնակէտ կ'առնէ **կառուցել** պարզ կանոնաւոր ձեւը, որ էապէս աշխարհաբարեան նկարագիր ունի եւ լուծումն է միւս երկու խարխափ ձեւերուն. ճիշտ ա՛յս է, որուն ձգտած է մեր լեզուն իր պատմական հոլովոյթին մէջ: Ուրեմն՝ **կառուցել>կառուցեցի-կառուցեցիր-կառուցեց-կառուցէ՛**:

ապացուցանել- ապացուցել
հատուցանել – հատուցել
զեկուցանել - զեկուցել
մատուցանել - մատուցել
ծանուցանել - ծանուցել

յարուցանել - յարուցել
կառուցանել - կառուցել
ուսուցանել - ուսուցել
կացուցանել - կացուցել
սնուցանել - սնուցել

Այս նոյն բարեշրջումին առարկայ են 9 ուրիշ ածանցատու բայեր եւ, որոնք գրաբարի մէջ կը վերջանային **ուցանելով**

Ճիշտ ա՛յն տրամաբանութեամբ, որով **բուծանել, լուծանել, մուծանել, տարածանել, օծանել** եւ այլն դարձած են **բուծել, լուծել, մուծել, տարածել, օծել** եւ այլն: Աւելին գիտնալ ուզողները կը յղենք **Հասկ** տարեգիրքի մեր մէկ յօդուածին²:

- * **ԿԱՐԿԱԶԵԼ - կարկաջել**
- * **ԿԷՏԱԴՐՈՒԹԻՒՆ - կետադրութիւն, կիտադրութիւն**
- * **ԿՌԿՌԱԼ - կրկռալ**
- * **ԿՐԻԱՅ - կրեայ**

* **ՀԱՄԱՐԵԱ - համարեա՛, համարեայ**

Կը համապատասխանէ **համարել** բայի գրաբարեան եզակի հրամայականին, իսկ աշխարհաբարի մէջ ան այլեւս բայ չէ, ուր մնաց որ հրամայական եղանակի, այլ եղանակատրող բառ է եւ հոմանիշ է **գրեթէ**-ին, որ նմանապէս հրամայական ծագում ունի եւ ոչ մէկ ատեն կը շեշտուի: Շատ շատեր, նկատի ունենալով անոր հրամայական ծագումը, կը շեշտադրեն զայն՝ **համարեա՛**, ինչ որ մեծ սխալ մըն է. այս բառը աշխարհաբարի մէջ նոյնիսկ շարահիսաական շեշտ առնելու ի վիճակի չէ, այլ խօսքով՝ միշտ անշեշտ կը մնայ ան: Իսկ ոմանք ալ բառավերջի յ-ով մը կ'օժտեն զայն՝ **համարեայ**, այն տրամաբանութեամբ, թէ...ա-ով բառ չի վերջանար հայերէնի մէջ, ինչ որ նմանապէս սխալ է:

* **ՀԱՄԱՐԵԼ - համարիլ**

Կը նշանակէ **սեպել, նկատել, կարծել**: Արեւմտահայ բառարանագիրները ընդհանրապէս ունին առաջինը՝ **համարել**, մինչ մխիթարեանները սովորութիւն ունին կիրարկելու երկրորդը՝ **համարիլ**, հաւանաբար գրաբարի ազդեցութեամբ: Ժամանակն է, որ միաձեւ գրենք **համարել**, ինչպէս կ'ընէ արեւմտահայոց մեծամասնութիւնը: **Համարել** նոյնանիշ է միջինհայերէնեան **հսապել** բային, որուն արմատը արաբերէն **հսապ** «հաշիս»՝ **համար** բառն է. հնչիւնափոխուելով ու ամփոփուելով ան կամաց-կամաց դարձաւ **սեպել**, որ կը պահէ իր նոյնանշութիւնը **համարել**-ին հետ:

- * **ՀԱԶԵԼ (շան ձայն հանել) - ՀԱՉԵԼ (հառաչել)**
- * **ՀԵԾԱՆԻՒ - հեծիկ, հեծելանիւ, երկանիւ**
- * **ՀԵՏԱԳԱՅ - յետագայ**

Բոլոր ենթահոդերը գոյություն ունեին, որ այս երկուսիցն էլ չհաստատուէր աշխարհաբարի մէջ, անլի ճիշտը՝ ոչ մէկ ատեն մտածուէր **յետագայ** ձեւի մը մասին, բայց ահա այսօր իրողութիւն է, որ արեւմտահայերու մեծամասնութիւնը որդեգրած է **յետագայ** սխալ ձեւը, եւ փոքրամասնութիւն մըն է, որ կը գրէ **հետագայ** ճիշտ ձեւը:

Արդարեւ, Մխիթար Սեբաստացիի *Հայկազեան բառարան*-ը³ ընդմիշտ չունի **յետագայ**. ան կը ճանչնայ միայն **հետագայ**՝ հ-ով: Նոր *Հայկազեան*-ը (1837), որ մեր բառապաշարի հիմնաքարն է, ունի միայն **հետագայ**, որուն կցած է բազմաթիւ բնագրային օրինակներ մեր մատենագրութենէն: Դրած է **յետագայ** եւս, որուն կից գրած է «*տե՛ս հետագայ*», ուրեմն մերժած է այս վերջինը կամ առնուազն նախապատիւ սեպած է առաջինը: Վենետիկի *Առձեռն*-ը⁴ իր կարգին ունի միայն **հետագայ**: Միայն **հետագայ** ունին հայր Գրիգոր Ճելալեանի բառարանը⁵, Գաբամանեանը⁶: Այս վերջինին ժամանակակիցներէն Պետրոս Զեքի Կարապետեան⁷ իր բառարանին մէջ հաւասարապէս ունի թէ՛ **հետագայ** եւ թէ՛ **յետագայ**, որոնց դիմաց գրած է ١٤٤٥, որ կը նշանակէ **գալիք**, **ապառնի**, **ապագայ**, այլ խօսքով՝ այս երկուքը հոմանիշներ նկատուած են: Կարապետեանէն ետք՝ միայն **հետագայ** ունի Գայայեանը⁸ (1938): Պետրոս վ. Ճիգմեճեանը ունի երկուքն ալ, որոնցմէ **հետագայ**-ին դիմաց գրուած է **յաջորդ**, **ետեւէն եկող**, **գալիք**, իսկ **յետագայ**-ին դիմաց ալ գրած է **յաջորդող**, **յետոյ եկող**, **մօտ յաջորդները**. իրապէս զանազանելի տարբերութիւն մը կա՞յ այս երկու բացատրութեանց միջեւ, իսկ եթէ այո, ապա ինչո՞վ կրնայ արդի հայը զանազանել **յաջորդ**-ն ու **յաջորդող**-ը...: Արտաշէս Տէր Խաչատուրեանի բառարանին մէջ (1968) կը գտնենք երկուքն ալ՝ նոյն արուեստական ու բռնագրօսիկ զանազանութեամբ. արդարեւ՝

հետագայ _ **յաջորդ**, **ետեւէն եկող**, **գալիք**,

յետագայ _ **յաջորդող**, **յետոյ եկող**, **ետքինը**:

Նկատել «տարբերութիւն»-ը **յաջորդ**-ին եւ **յաջորդող**-ին միջեւ, այլեւ **գալիք**-ին ու **յետոյ եկող**-ին միջեւ...: Ո՞ր արեւմտահայուն (եւ ոչ միայն արեւմտահայուն) կրնաս հասկցնել, թէ ասոնք «տարբեր» բաներ են եւ ըստ այսմ պէտք է կիրարկուին. բայց մի՞թէ են: Անլի ուշ հայր Անդրանիկ Կոանեան նոյնացուցած է այս երկուքը՝ իբրեւ **յետոյ եկող**, **յաջորդ**:

Ինչպէս կը նկատենք, արեւմտահայ բառարանագիրները որեւէ հիմնաւորում չունեին **հետագայ** ձեւին կից անլցնելու **յետագայ** տարբերակ մը, որ ըստ էութեան անգոյ է, երբ Սեբաստացիի, Աւգերեանի, Գաբամանեանի, Գայայեանի նման հսկաներ տեղ չէին տուած անոր, իսկ անլի ուշ բերուած զանազանութիւնները բացարձակապէս շօշափելի ու ընկալելի չեն: Ասկէ բացի, իրենց օրին ի նպաստ **հետագայ**-ին ու ընդդէմ **յետագայ**-ին կատաղի պայքարով հանդէս եկան հայր Արսէն Ղազիկեանն

ու Բենիամին Թաշեանը եւ ուրիշներ: Բայց ահա, ինչպէս ըսի, **յետագայ** ձեւը որոմի մը կենսունակութեամբ զարգացաւ, ուռճացաւ եւ այսօր գրաւած է արեւմտահայ գրատոր խօսքի ամելի քան 50 տոկոսը:

Այս ուռճացումին պատճառը այն է, որ արդի (ու ոչ միայն արդի) արեւմտահայուն մտքին մէջ աղօտած ու նսեմացած է **հետագայ** բառին դասական իմաստը, եւ ան կառչած է **յետագայ** ձեւին՝ ասոր մէջ տեսնելով **յետոյ գալիքի** նշանակութիւնը: Մինչդեռ **հետագայ** բառին մէջ, որ կը նշանակէ **ետեւէն եկող, հետքին վրայէն եկող, հետեւող, յաջորդող**, արդէն առկայ է **յետոյ գալու** իմաստը, քանի ինչ որ կամ ով որ կը յաջորդէ քանի մը կամ մէկու մը, ինքնաբերաբար **յետոյ** եկած կ'ըլլայ: Բաց աստի՛ դասական **հետ** բառը ինքնին արդէն կը նշանակէ նաեւ **ետք, յետոյ, ամէլ ուշ**, այս իմաստին հիմամբ ունինք **յորմէհետէ** մակբայը, որ կը նշանակէ **որմէ ետք**, այլ խօսքով՝ **հետագայ** կը նշանակէ նաեւ **յետոյ գալիք, յետոյ եկող**: Այս բոլոր իմաստներուն կողքին՝ ալ ի՞նչը կրնար մղել աշխարհաբար մտածողութիւնը, որպէսզի հնարէր **յետագայ** մը, եւ ի՞նչ նշանակելու համար, — իբրեւ յետոյ՝ եկող: Բայց չէ՞ որ **հետագայ**-ն արդէն ունի այս իմաստն ալ, ինչպէս տեսանք:

Այս հնարանքին, այս ընտրութեան մէջ կայ, սակայն, ժողովրդային անփորձ ստուգաբանութեան բաժինը եւս. արդարեւ, **յետ** արմատը գոնէ աշխարհաբարեան բառերու մէջ **յետոյ** չի նշանակեր, այլ կը նշանակէ **ետեւ** կամ **դէպի ետեւ**. ահա օրինակներ՝

յետագնաց — դէպի ետեւ գնացող, գացող

յետադարձ — դէպի ետեւը դարձած

յետադաս — ետեւը դասուած

յետադէմ — դէպի ետեւ դիմող

յետազդեցիկ — դէպի ետեւ՝ անցածին վրայ ազդող

յետխաղաց — դէպի ետեւ խաղացող՝ շարժող՝ ընթացող

յետակաց — ետեւը կեցած, կանգնած

յետածգել — յետ, այսինքն՝ ետեւը ձգել

յետահայեաց — դէպի ետեւը հայող, նայող

յետամնաց — ետեւը մնացած

յետաշարժ — դէպի ետեւ շարժող

յետընթաց — դէպի ետեւ ընթացող, հկնշ.՝ յառաջընթաց

յետսապահ — ետեւը՝ ետեւի դիրքերը պահող

Խորքին մէջ **յետ** արմատը՝ **ի ետ**, իր բոլոր կիրարկութեանց մէջ ալ **ետեւ** կը նշանակէ. ի՞նչ ըսել է, օրինակ, **յետպատերազմեան տարիներ**, — սա կը նշանակէ այն տարիները, որոնք եկան **պատերազմին ետեւէն**. այսինքն՝ պատերազմը ասարտեցաւ, անոր ետեւէն եկան այս տարիները եւ յաջորդեցին պատերազմին: Անշուշտ այսպիսիներուն մէջ մենք այլեւ ժամանակային իմաստ ալ կը դնենք, եւ **յետպատերազմեան**-ը կ'ընկա-

լենք (նաեւ) իբրեւ **պատերազմէն ետք**, **յետոյ** եւ այլն, սակայն այս ժամանակային իմաստը յառաջացած է պարզ համաբանութեամբ միայն:

Այս տուեալներով՝ եթէ մենք ունենայինք **յետագայ** բառ մը, ապա ան պիտի նշանակէր **դէպի ետեւ եկող**, եւ ոչ թէ՝ **յետոյ եկող**, ինչ որ այս բառը կիրարկողներուն ուզածը կամ կարծածն է: Իսկ **դէպի ետեւ եկող**-ի գաղափարը կը գտնենք արդէն **յետագնաց**, **յետախաղաց**, **յետընթաց** բառերուն մէջ, եւ լեզուն փաստօրէն գոհացած է այս երեքով եւ պէտք չէ տեսած հնարել **յետագայ** մըն ալ, որ պարզ ռամկաբանութիւն մըն է, յերկրածոյ գոյացութիւն մը:

Մտածողներ ալ կան, թէ բերուած կրկնակ ձեւերու առկայութիւնը լեզուական հարստութիւն մըն է. սխալ տրամաբանութիւն. **յետագայ**-ն իր անորոշ իմաստով անելորդ ու խանգարիչ բեռ մըն է, որ կը կաշկանդէ **հետագայ**-ի ճիշտ ընկալումն ու հեզասահ կիրարկութիւնը:

Եզրակացութիւն՝ հայերէնը **յետագայ** չունի, անոր կարիքն ալ չունի:

* ՀԵՔԻԱԹ - **հէքիաթ**, **հէքեաթ**, **հեքեաթ**

* ՀԷԳ - **հէք**

Այս բառը հաւասար յաճախականութեամբ կը գրուի բերուած երկու ձեւերով ալ: Չեմ ուզեր քնագրային օրինակներով ծանրաբեռնել շարադրանքս, որովհետեւ հրատարակիչներ ու խմբագիրներ կան, որոնք ըստ իրենց ճաշակին կը փոխեն հեղինակին ձեռագիրը: Գոհանանք բառարաններու պարզած պատկերով:

Նոր Հայկազեան-ը կը ծանրանայ **հէք**-ին վրայ, սակայն կ'ընդունի, որ կայ **հէգ** ձեւը եւ ու կը բերէ օրինակներ այս վերջինով: Ասկէ անդին միաբառարանագիրները ընթացած են նոյն խարխափումով՝ մերթ ընդունելով մէկը, մերթ միւրը, մերթ՝ երկուքը հաւասարապէս: Կարապետեանը ունի **հէք** եւ **հէգ**, Գայայեան դրած է **հէք**, Ճիգմեճեան՝ **հէք** եւ **հէգ**, Տէր Խաչատուրեան միայն **հէգ**, Կոանեան **հէք** եւ **հէգ**: Իսկ ինչ է Աճառեանի տեսակէտը: Աճառեան նախ կը հաստատէ, թէ բառիս ծագումը անյայտ է. ապա կը բերէ քնագրային բազմաթիւ օրինակներ **հէգ**-ով՝ սկսած Ե. դարէն, ընդունելով հանդերձ, որ սոյն օրինակներուն կարելի է այլուր հանդիպիլ **ք**-ով եւս, սակայն, կ'աւելցնէ, «**ուղղագոյնն է հէգ**»⁹: Մայիսսեան միայն **հէգ** ունի, իսկ Զահուկեան ընտրած է **հէգ**՝ փակագծի մէջ դնելով **ք**-ով տարբերակն ալ: Ակադեմիայի եւ Աղայեանի բացատրական բառարանները կը մերժեն **ք**-ով տարբերակը եւ կ'ընդունին **գ**-ովը: Աւելցնենք, որ արեւելահայերը, նման վիճելի պարագաներու մէջ, ընդհանրապէս կ'առաջնորդուին իրենց ականջով, որ շատ անելի ճիշտ կ'ընկալէ մեր բառերու արտասանութիւնը: Օրին Մկրտիչ Պեշիկթաշլեան **գ**-ով գրած է այս բառը՝ «...Ուր **հէգ** մուսայս մարն ի յերեր...»: Իսկ Դուրեան

զայն գրած է ք-ով. «Ոչ որ ըսաւ՝ **հէք** փղայ...»,— **հէք** կը գրեն նաեւ Ռէթէոս Պերպերեան, Դանիէլ Վարուժան, Գրիգոր Զոհրապ, Ռուբէն Որբերեան եւ Մատթէոս Զարիֆեան:

Մեր կողմէ անեցնենք հետեւեալը՝ ի պաշտպանութիւն **հէգ**-ին. Հայերէնը չունի որեւէ արմատական բառ, որ **էք**-ով վերջանայ. եղածներուն մէջ՝ **այծէք, արծէք, կոճէք, մաստէք, քօղէք, օրհնէք, էք**-ը միշտ ածանց է: Մինչդեռ արմատական **էգ**-ով ունինք՝ **եղէգ, էգ, մէգ, սէգ, վէգ, տէգ**, ուրեմն տրամաբանօրէն նաեւ՝ **հէգ**: Եւ որովհետեւ այլեւս ընդունելի չեն նման երկծեութիւններ եւ վերոնշեալներէն մէկը կամ միւսը պէտք է վերնայ մեր լեզուական բարքերէն, պարզ է, որ պէտք է ընդունիլ **հէգ**-ը՝ այսպէսով միասնութիւն մը կազմած կ'ըլլանք նաեւ արեւելահա-յերէնի հետ:

* ՀՈՒՆԴ, ԸՆԴԵՂԷՆ - հունտ, հետեղէն, ընտեղէն

Մեր նորագոյն բառարանները կը զանազանեն **հունտ, ունդ, ընդեղէն**. պարզ է, որ բոլորին արմատը նոյն **ունդ**-ն է. ուրեմն՝ **հունդ, ունդ, ընդեղէն**:

* ՀՐԵԱՅ - հրիայ

* ՁԵՌՔԵՐՈՒՄ - ձեռք բերում

Ճիշտ է, որ այս գոյականը կը յառաջանայ **ձեռք բերել** յարադիր բայէն (որուն բաղադրիչները անջատ կը գրուին), սակայն ինք միաձոյլ կը գրուի. նման օրինակներ տեսանք **ներառել** բային առթիւ՝ **ներս առնել-ներառել-ներառում**: Նաեւ՝ **դուրս բերել-դուրսբերում, երեսը պատել-երեսպատում**: Բաղադրիչներու ձուլում կրնան ունենալ կայուն բառակա-պակցութիւններէ յառաջացած բառերը եւս. օրինակ՝ **բարի դրացի-բարիդրացիական, աչքը ծակ-ծակաչք, բերանը բաց-բացբերան, երեսը պարզ-պարզերես, երեք յարկ-երեքյարկանի, չորս գլուխ-չորսգլխանի, կէս գիշեր-կէսգիշերային, այս օրինակով-այսօրինակ, երկու հատոր-երկհատոր, այլեւ՝ հայորդի, ջաղացքար, տաքգլուխ, քաջորդի, քար-սիրտ** եւ այլն:

Աւելի մանրամասն տեսնել ստորեւ՝ «3. Կցական բարդութիւններ»:

* ՁՄԵՌԱՆՈՑ - ձմերանց

* ՃԻՇՏ - ճիշդ

Նոր Հայկազեան-ը ունի **ճիշդ**, որուն ռամիկ ձեւը **ճիշտ** է կը գրէ ան. բերուած են մօտ քսան բառեր՝ բոլորն ալ **ճիշդ** արմատով: Աճառեան դրած է **ճիշդ** բառայօդուածը, սակայն կ'անեցնէ, որ **շդ** հնչիւնախումբը

չունի հայերենը, եղածները միշտ շտ են, օրինակ՝ ամբարիշտ, աշտա-
րակ, աշտէ, գիշտ, երաժիշտ, կոշտ, հաշտ, հեշտ, միշտ, նաժիշտ,
շեշտ, պաշտօն, ուիշտ, վաշտ, վիշտ, տաշտ: Հնչիւնաբանօրէն եւս շ եւ
տ խոյլերը շատ անիլի հաշտ կ'ընթանան իրարու հետ, քան շ խոյլն ու դ
ծայնեղը: Պէ՛տք է ենթադրել, թէ **ճիշդ**-ը սխալագրութիւն մըն է, եւ գրել
ճիշտ, ինչպէս կ'ընեն կարգ մը արեւմտահայեր, օրինակ՝ *Հորիզոն գրա-
կան յաւելում*՝ եւ ուրիշներ, ջնջելով այս եզակի բացառութիւնը եւ միու-
թիւն մըն ալ հաստատելով արեւելահայերէնին հետ: Միւս կողմէ ծանօթ է
արեւմտահայուն խոր կառչածութիւնը **ճիշդ**-ի ուղղագրութեան:

Բոլոր երեւոյթները կը թելադրեն, որ պէտք է առնել այս դժուար քայլը
եւ հաշտութիւն **ճիշտ**-ի հաստատումով՝ թէկուզ հետագայ սերունդներու
սիրոյն:

* ՃՈՃՈԱԼ - ճրճոալ

* ՄԱՆՈՒՇԱԿ - մանիշակ

Նոր Հայկազեան-ը, Գաբամանեան, Գայայեան, Ճիգմեճեան ունին
մանուշակ: Տէր Խաչատուրեան եւ Կոանեան ունին երկուքն ալ՝ իբրեւ
անջատ բառայօդուածներ: Մալխասեան եւ ակադեմիայի քառահատորը
կը մերժեն **մանիշակ**-ը եւ կ'որդեգրեն **մանուշակ**-ը : Ըստ Աճառեանի՝ ա-
սոնք նոյն ծաղիկին երկու տարբեր արտասանութիւններն են՝ պարսկա-
կան եւ ասորական, որոնք հաւասարապէս մուտք գործած են հայերէնի
մէջ: Ուրեմն նախընտրաբար կ'որդեգրենք **մանուշակ** ձեւը:

* ՄԱՆՐԱՋՆԻՆ - մանրազնին

Տեսնել նաեւ՝ խորազնին:

* ՄԵԾ ՄԱՍԱՄԲ - մեծամասամբ, մեծաւ մասամբ, մեծմասամբ

Մեծամասամբ-ը կ'ենթադրէ **մեծամաս(ն)** սկզբնաձեւ մը, որ գոյու-
թիւն չունի: Իսկ **մեծաւ մասամբ**-ը մերժելի է այնքանով, որ ան գրաբար
է: Իսկ եթէ ոմանք կը նախընտրեն գրաբար գրել, անշուշտ ազատ են:

* ՄԻՋՆԱՄԱՏ - միջնեմատ

Շատեր **մատնեմատ** բառին ազդեցութեամբ կամ հետեւողութեամբ ե-
ով կը կազմեն այս բառը եւս: Կ'ըսենք **մատնեմատ**, որովհետեւ մեկնա-
կետը **մատանի** է, որուն ի ձայնատորը իրեն յաջորդող ա յօդակապին հետ
կը դառնայ **ե (ի+ա>ե)**, եւ կը ստանանք **մատնեմատ**: Մինչդեռ **միջնա-
մատ** բառին առաջին արմատը **միջին** է, ուստի իրեն յաջորդող յօդակա-
պը անփոփոխ կը մնայ, եւ կ'ունենանք **միջնամատ**, ինչպէս **ամսական** եւ
օրական:

*** ՄԻԻՈՒՆ - մեռուն, միռուն**

*** ՄՈՂԷՍ - մողէզ**

Նոր Հայկազեան-ը ունի **մողէս**, սակայն աշխարհաբար բացատրութեան մէջ կը գրէ **մողէզ**, որով պէտք է հասկնալ, թէ մեր արդի լեզուի մէջ անելի տարածուած է երկրորդը: Աճառեան ունի **մողէզ** բառայօդուածը, որուն մէջ կը թուէ **մուղէզ, մուղէս, մողէս, մուղիզ** տարբերակներն ալ՝ անլցնելով «*նոր գրականի ընդունած ձեւն է միայն մողէս*»: Այս վերջինը որդեգրած են արեւելահայերը եւս, եւ ան համաձայն է նաեւ պարսկերէնէ փոխառեալ ձեւին, որ է malus կամ malos:

*** ՄՈԹՄՈԹԱԼ - մրթմրթալ, մրթմոթալ**

Գրաբարը ընդմիշտ չունէր այս բառը:

Սահակ վ. Ամատունի իր 1912-ին լոյս ընծայած Հայ բառ ու բան¹⁰ գաւառական բառարանին մէջ կը նշէ **մրթմրթալ** ձեւը, սակայն կը յղէ **մրթմոթալ**-ին, այսինքն՝ կը կառչի այս վերջինին: Յաջորդ տարի լոյս տեսած իր Հայերէն գաւառական բառարանին¹¹ մէջ Աճառեան կ'որդեգրէ **մրթմրթալ** ուղղագրութիւնը: Եթէ մինչ այդ արեւմտահայ իրականութեան մէջ հրատարակուած այլազան բառարաններու մէջ երբեմն որոշ տատանումներ կային ի նպաստ միջանկեալ **մրթմոթալ** ձեւի մը, ապա այնուհետեւ երկփեղկումը կը դառնայ ամբողջական. արեւելահայերը կը գրեն **մրթմոթալ**, արեւմտահայերը կը գրեն **մրթմրթալ**:

Արմաւրականը չունի նման բառայօդուած, սակայն այլ առիթներով, օրինակ՝ **մոմոալ**-ին առիթով Աճառեան վերստին կիրարկած է **մրթմրթալ** ձեւը, որուն կը շարունակէ կառչած մնալ: Յատկանշական է հետեւեալ իրողութիւնը. այս նոյն բառայօդուածին մէջ ան կը թուէ ուրիշ բնածայն բառեր եւս, ինչպէս՝ **զոալ, զոզոալ, թոթոալ, խոխոալ, տոտոալ**՝ բոլորն ալ ո-ով: Արմտահայերս տակալին ազատօրէն կը գրենք **կոթալ** եւ **կոթկոթալ**, բայց ահա երբ կարգը կ'ու գայ նմանապէս բնածայն **մրթմրթալ**-ին՝ Աճառեան այս վերջինը կը գրէ **ր-ով**. ո՞ր է տրամաբանութիւնը կամ արդարացումը այս զարտոտութեան, — չկայ, չենք գտներ զայն:

Աշխարհաբարը, հաւանաբար անելի ճիշտ պիտի ըլլար ըսել՝ մեր բարբառները ունին **մոռութ** բառը, որ կը նշանակէ «քիթ-քերան, դունչ», իսկ **մրթմոթալ** կը նշանակէ քիթին տակէն անհասկնալի կամ կիսահասկնալի ձայներ կամ բառեր արտաբերել: Արդ, ի՞նչը կ'արգիլէ մեզի մտածել, թէ **մրթմոթալ**-ը կազմուած է **մոռութ** արմատի հիմամբ, այսինքն՝ «մոռութն տակէն խօսիլ, քրթմնջել, փնթփնթալ» իմաստով, ճիշտ ինչպէս կ'ըսենք «քիթին տակէն խօսիլ»: Ուրեմն որդեգրելով առաջին ձեւը՝

մոթմոթայ, վերականգնած կ'ըլլանք բառիս մէկ տրամաբանական ստուգաբանութիւնը, միա կողմէ՝ միութիւն հաստատած կ'ըլլանք արեւելահայերէնին հետ եւս, մանաւանդ որ մեր բառարանագիրները այնքան ալ խիստ կողմնորոշուած չեն. Տէր Խաչատուրեան եւ Կռանեան հաւասարապէս ունին թէ՛ **մոթմոթայ**, թէ՛ **մոթմոթալ**՝ իբրեւ երկու անջատ բառաւորուածներ, եւ ասի կացութիւն մըն է, որ լեզուականօրէն ու մանկավարժօրէն ընդունելի չէ:

*** ՄՈՄՈՒՌ, ՄՈՄՈՒԱԼ - մրմուռ, մրմռալ**

Կը նշանակէ խոր, սուր, մնայուն ցաւ. կը նշանակէ նաեւ սոյն ցալին հետեւանքով արծակուած աղմուկը, անորոշ ծայնը, **մոմոռոցը**: Բայը՝ **մոմռալ** է: Այս արմատը մեծ հետետղականութեամբ արծանագրուած է երկու **ռ**-ով գրաբարի բոլոր բառարանագիրներուն, — ինչպէս նաեւ Աճառեանի, Գաբամաճեանի, Մալխասեանի եւ Գիտութիւններու ակադեմիայի կողմէ: Արեւմտահայ աշխարհաբարի բառարանագիրները ասոր կից կ'ընդունին **մրմուռ** արմատ մը, որմէ՝ **մրմռալ**, իբրեւ՝ **քրթմնջել**, քիթին տակէն անորոշ բաներ մը ըսել, **տոտոռալ** եւ այլն¹²: Եւ այնուհետեւ այս անտեղի երկութիւնը շարունակուած է հետագային եւս ու կը շարունակուի մինչեւ մեր օրերը, մինչդեռ այս վերջին իմաստը առկայ է նոյնինքն **մոմուռ** արմատին մէջ, եւ փաստօրէն երկրորդ կամ տարբեր արմատ մը գոյութիւն չունի:

Երկու **ռ**-ով կը գրուին բնածայն այլ բառեր եւս՝ **գոռգոռալ**, **զոզոռալ**, **խոխոռալ**, **կոկոռալ**, **հոհոռալ**, **ճոճոռալ**, **պոռպոռալ**-**պոռպոռալ**, **տոտոռալ**: Աչքի առաջ ունենալ նաեւ՝ **գոմռալ**, **եռուզեռ**, **թովռալ**-**թովռուն**, **ծոմռել**, **ծուռումուռ**, **կեռումեռ**, **շուռումուռ**, **վառվռուն**:

Ունինք կրկնարմատ **բարբառ**-**բարբառիկ**, **գրգիռ**-**գրգռել**, **թրթիռ**-**թրթռալ**, **կարկառ**-**կարկառել**, **սարսուռ**-**սարսռալ** բառերը, որոնք իրենց արմատական առաջին **ռ**-ն վերածած են **ր**-ի՝ հետեւելով հնչական օրէնքի մը, որ մասամբ գործած է դասական հայերէնի մէջ. սա կը պահանջէր, որ բաղաձայնէ առաջ **ռ**-ն վերածուի **ր**-ի: Այս տրամաբանութեամբ ալ, օրինակ, **ձեռ** արմատը գործիականի մէջ կու տար **ձերբ**(ակալել), նաեւ՝ **քոյր**-**քեռ**-**քերբ**: Ոմանք այս կանոնին մէկ արծագանգով՝ մեքենաբար կը գրեն նաեւ **վարվռուն**, **թովռալ** եւ այլն, ինչ որ սխալ է:

Իսկ **ր**-ով կրկնարմատներ կամ զոյգ **ր**-ով գրուող բառեր են՝ **անդորր**, **բերրի**, **երրորդ**, **թրթուր**, **ծործոր**, **կերկեր**, **հետաքրքիր**-**հետաքրքրել**, **հուրիրալ**, **մարմրիկ**, **մրրիկ**, **որկոր**, **չարչարել**, **չորրորդ**, **սորսորիկ**, **տարր**, **փորփորել**, **փրփուր**-**փրփրիկ**, **քարքարոտ**, **քրքիր**-**քրքրել**, **օրբան** եւ այլն: Միա կողմէ՝ **երրեակ** կը գրուի նաեւ **եռեակ**, որ հաւանաբար անելի կոկիկ է:

* ՅԱՆԳԵՐԳ - յանկերգ

Այս բառը արեւմտահայ բոլոր բառարաններուն մէջ գրուած է **յանկերգ՝ կ-ով**: Այսպէս ալ կը ճանչնանք ու կը կիրարկենք զայն արեւմտահայերս: Այդ նոյն բառարանները ունին, սակայն, **յանգ** եւ **յանգիլ**, որոնք արմատակից են **յանկերգ-ին**, եւ ոչ ոք մինչեւ հիմա չէ գայթակղած այս հակասութեան համար: Այս նոյն կացութիւնը կը տիրէր արեւելահայ իրականութեան մէջ եւս, բայց ան սրբագրուեցաւ խորհրդային շրջանին, եւ այսօր արեւելահայերը հաւասարապէս կը գրեն **յանգ, յանգիլ, յանգերգ՝** երեքն ալ **գ-ով** (անշուշտ **հ** սկզբնատառով):

Ուրկէ՞ այս երկութիւնը: Պատասխանը կը գտնենք *Նոր հայկազեան*-ի մէջ, ուր գրեթէ բոլոր արմատակից բառերը գրուած են երկծէս՝ **յանգ-յանկ, յանգագոյն-յանկագոյն, յանգական-յանկական, յանգակից-յանկակից, յանգատոր-յանկատոր** եւ այլն: Այս զուգածեութիւնները հաստատուած են Աճառեանի կողմէ եւս: Հաւանաբար պէտք է ըսել հետեւեալը՝ ի պաշտպանութիւն **գ-ով** տարբերակներուն. արմատիս հնագոյն ձեւը եղած է **յանգ՝ գ-ով**, որ կ'արտասանուէր *yang*: Հետագային, երբ մեսրոպեան **կ** տառը սկսաւ արտասանուիլ **ց**, մեր մատենագիրները, հետեւելով իրենց արտասանութեան, սկսան բառս ինքնաբերաբար գրել **յանկ**, որով յառաջացան այս վերջինին հետեւող՝ վերոնշեալ զուգահեռ կազմութիւնները:

Ուրեմն, որդեգրելով **յանգերգ** ձեւը՝ սրբագրած կ'ըլլանք պատմական վրէպ մը, վերջ տուած կ'ըլլանք անհեթեթ երկութեան մը՝ միաձեւ գրելով արմատակից բառերը, վերադարձած կ'ըլլանք մայր ձեւին եւ վերջապէս միութիւն մըն ալ կը հաստատենք արեւելահայերէնի հետ: Միա կողմէ՝ անելի հեշտ ու հետեւողական կը դառնայ անոր ուսուցումն ալ:

* ՅԱԻԵՐԺ - յաւերժ

* ՅՈԳՆԱԿԻ - յոքնակի

Թէեւ հիմա այլեւս չենք հանդիպիր **յոքնակի** ձեւին, սակայն մօտիկ անցեալին կը կիրարկուէր ան. Այտընեանը, օրինակ, հետեւողականօրէն ունի **յոքնակի**: Մինչ անոր ժամանակակիցը՝ Արսէն Բագրատունին, կը գրէ **յոգնակի**: Աւելի ուշ՝ 1922-ին տակաւին, **յոքնակի** կը գրէին Հրանդ եւ Զապել Ասատուրները: Ներկայիս նուիրականացած է **յոգնակի-ն՝ գ-ով**:

* ՆԱԽՇՈՒՆ - նաշխուն

Բառիս արմատը պարսկերէն **նախշ**-ն է, որ կը նշանակէ զարդ: Ան անցած է ուրիշ լեզուներու եւս, ինչպէս արաբերէնին ու թրքերէնին: Որդեգրելով **նախշուն** ածանցատոր ձեւը՝ հաշտ կ'ընթանանք բառիս ծագումնաբանութեան, ինչպէս նաեւ մեր շրջապատին հետ:

* ՆԵՐԱՌԵԼ - ներառնել

Ներառնել ածանցաւոր սխալ ձեւը շատ տարածուած է Հայաստանի մէջ եւ սկսած է անկէ յորդիլ նաեւ դէպի սփիւղ՝ արեւմտահայերէնի մէջ. այնտեղ ազատօրէն կ'ըստի նաեւ **ներդնել**, իոն ուր գոնէ Աղայեանի բառարանը կը թելադրէ **ներդրել**: Գոյութիւն ունի հայերէնի բառակազմական ոսկի կանոն մը, որ բարդումի առթիւ դուրս կը ձգէ ածանցաւոր բայերու ածանցը. այսպէս՝ **առ-ն-ել** բայով կը ստանանք՝ բաց առնել – բացառել, բացառում, բացառութիւն, բացառական. զանց առնել – զանցառել, զանցառութիւն. հաշուի առնել – հաշուառել, հաշուառում. ներս առնել – ներառել, ներառում: Անց-ն-իլ բայով կը ստանանք չափազանցել, չափազանցութիւն, չափազանցում. անդրանցել, անդրանցում, փոխանցել, փոխանցում: Մտ-ն-ել բայով կը ստանանք՝ հետամտել (հետամուտ դառնալ, հետապնդուող առարկային հետքին վրայէն ընթանալ), միջամտել: Պագ-ն-ել բայով կը ստանանք՝ երկրպագել: Տես-ն-ել բայով կը ստանանք՝ անտեսել, անտեսում. նախատեսել, նախատեսութիւն. կանխատեսել, կանխատեսում. համտեսել:

Միւս կողմէ, ինչ որ շատ անելի կարեւոր է, այսպէս յառաջացած բայերը՝ բացառել, փոխանցել, դիմադրել, երկրպագել եւ այլն կը դադրին ածանցական խոնարհում ունենալէ եւ կը դառնան պարզ կանոնաւոր բայեր. այսպէս՝ եթէ առնել ածանցաւոր ձեւը կու տայ առի-առիիր-առաւ, բացառել կու տայ բացառեցի-բացառեցիր-բացառեց, ճիշի ու ճիշտ գրել, կարել, վազել պարզ կանոնաւոր բայերուն պէս:

Բայական վերոյիշեալ կանոնաւորումը կը տարածուի ոչ-ածանցաւոր, սակայն բնութեամբ անկանոն բայերու վրայ եւս. օրինակ՝ բերել բայը կառոյցով պարզ կանոնաւոր է երգել, սիրել, գրել բայերուն պէս, սակայն ունի անկանոն խոնարհում. փոխանակ տալու բերեցի-բերեցիր-բերեց, կու տայ՝ բերի-բերիր-բերաւ: Արդ, ասով բարդուող բայերը՝ արտաբերել, մակաբերել, մէջբերել, մտաբերել, նուիրաբերել, այլեւ՝ յարաբերիլ, վերաբերիլ՝ ասոնք բոլորը պարզ կանոնաւոր խոնարհում ունին. օրինակ՝ արտաբերեցի-արտաբերեցիր-արտաբերեց եւ այլն:

* ՆՄՈՒՇ - նմոյշ

Տեսնել ստորեւ ուժ:

* ՆՈԹ - նօթ

* ՆՈՏԱՐ - նօտար

* ՆՈՏՐ - նօտր

Այս երեքին օ-ով տառադարձութիւնը որեւէ արդարացում չունի՝ ո՛չ արտասանական, ո՛չ ստուգաբանական, ուրեմն՝ **նոթ**, **նոտար**, **նոտր**, այսպէս ուղղած է նաեւ Աճառեանը: Անշուշտ հարցը կը վերաբերի միայն

օ-ին: Հետետղական ըլլալու համար՝ տակափն պէտք է գրէինք **նոտ**, փոխան **նոթ**-ի, սակայն կը կարծենք, թէ իրապաշտ պիտի չըլլար:

* ՇՈՂՈՔՈՐԹ - շողորթոր

* ՇՈՒՐԹ - շրթունք

Ճիշտ է, որ **շրթունք** ձեւը, — որ գրաբարեան յոգնակի է, — շատ տարածուած է արեւմտահայերու մէջ իբրեւ եզակի, իսկ ասոր ալ յոգնակին՝ **շրթունքներ**: Ժամանակն է, որ կամաց-կամաց թօթափենք այս տգեղութիւնները: Նշեալին կողքին կը գտնենք **շրթներ** յոգնակի մըն ալ, որ իր կարգին կ'ենթադրէ ոչ-աշխարհաբարեան **շուրթ** ձեւ մը. սա իր կարգին վանելի է: Ուրեմն կ'որոշեգրենք **շուրթ** եզակին եւ **շուրթեր** յոգնակին:

* ՇՐՋԱՓԱԿ - շրջաբակ

* ՈՀՄԱԿ - վոհմակ

Նոր *հայկազեան*-ը կու տայ **վոհմակ**՝ առանց վկայութեան, եւ կ'ընդունի **ոհմակ** ձեւն ալ: Աճառեան այս իրողութիւնը աչքի առաջ ունի եւ չի կողմնորոշուիր, իր կարգին կը թուէ **յոհմակ** ձեւ մըն ալ, որ կիրարկուած է մեր մատենագրութեան մէջ: Նշենք, որ հայերէնը **վո**-ով սկսող բառ չունի, այս հնչիւնախումբը միշտ ալ տառադարձուած է **ո** տառով՝ **ոհ**, որ, **որակ**, **որոշ**, **ոգի**, **ոտք** եւ այլն: Բացառութիւնները կը տկարացնեն լեզուն. եթէ կարելի չէ ընդմիշտ հրաժարիլ անոնցմէ, ապա կարելի է խելացի մօտեցումով մը նուազեցնել անոնց թիւը, եւ ասկէ կը շահին լեզուն եւ զայն սորվողները:

* ՈՐՈՎ - որմով

Որոմը ինչպէ՛ս կ'ընայ յառաջանալ ցորենին կողքին, — ոչ ոք կրցած է բացատրել մինչեւ հիմա, քանի զայն ո՛չ ցանող, ո՛չ խնամող կը գտնուի: Բայց ան արտակարգօրէն կենսունակ է եւ հակառակ մարդկային բոլոր ճիգերուն՝ կանոնատրուապէս կը վերածի ամէն եղանակի: Այսպէս են լեզուական շեղումներն ալ: Լուսահոգի Թաշեանը 1969-ին արտայայտած է սապիսի միտք մը. «Փորձով հաստատուած են, որ երբ ես սխալ մը կը մատենանշեմ, յաջորդ օրն իսկ այդ սխալը յարգոյ հասարակութեան կը հրամցուի իբրեւ ուղիղ, իբրեւ վերջին նորոյթը *հայկաբանութեան*»¹³:

Գրաբարը որ յարաբերականը կը հիլովէր **որ-որով** (յիշել՝ «**որով էառ զմարմին, հոգի եւ զմիտ**»)¹⁴: Աշխարհաբարի մեծ տեսաբան Այտընեանն ալ տուած է **որ-որով**: Այնուհետեւ Գազանճեան, Ասատուր, Շանթ, Թէօ-լեօլեան, Պալեան, Մկրտիչեան նմանապէս ունին **որ-որով**: Այս համատարած ներդաշնակութիւնը յանկարծ կը խանգարուի Զարեհ Մելքոն-

եանով, որուն համար կայ միայն **որ-որմով**, ու կը շարունակուի Յարութիւն Քիւրքեանով, որ նմանապէս կ'ընդունի միայն **որ-որմով**: Գրագէտ Գրիգոր Պըլտեան իր մէկ նամակին մէջ մինչեւ իսկ կը զարմանայ, որ **որով** գրող կայ, մինչ, ըստ իրեն, պէտք է գրել միայն **որմով**. «Կարծես դու մը միջամարեր է ձեր դպրումներուն մէջ...**որով**-ն է, որ զարդուողութիւն մըն է», — հապա...ճիշտ տեղին չէ՞ հայկական այն ասոյթը, թէ՛ ճարպիկ գողը տանտէրը յանցատր կը հանէ: Այս պարագային հիմնատրումը ա՛յն է, որ հայերէնը գործիականը սեռական-տրականէն կազմելու սովորութիւն ունի. օրինակ՝ **ինծի-ինձմով, քեզի-քեզմով, իր-իրեն-իրմով, ասոնց-ասոնցմով, հօր-հօրմով, քաջութեան-քաջութեամբ, դիտման-դիտմամբ** եւ այլն: Ըիշտ է, նման կանոն մը գործած է, սակայն ի՞նչ ընենք, որ համատարած ու բացարձակ չէ ան եւ չէ ընդգրկած **որ** յարաբերական դերանունը եւս, որ, ինչպէս ըսինք, ի վաղուց անտի տուած է **որ-որով**: Այլ հարց, թէ գտնուած է նոյնիսկ նորագոյն հեղինակ մը, որ, քիչ մը անելի համեմտելով մեր լեզուն, տուած է հետեւեալ բոլորովին կամայական բացատրութիւնը. «**որ-որով՝ եթէ որ-ը անձ չի ներկայացներ, որ-որմով՝ եթէ որ-ը անձ կը ներկայացնէ**»¹⁵:

Կը տեսնե՞ք՝ ինչպէս օրինականութեան տարազ ալ կարելի է հագցնել շեղումներու:

Այլ յարգելի քերական մը՝ Յակոբ Չոլաքեանը, իր կարգին ունի հետեւեալ տեսակէտը. ան կ'ընդունի **որ-որով** յարացոյցը յարաբերական դերանունի ծիրէն ներս, սակայն տեղ մըն ալ կը յատկացնէ **որմով**-ին՝ հարցական դերանուններու ծիրէն ներս: Ահա թէ ինչպէս: Մենք գիտենք, որ յարաբերական դերանունները ընդհանրապէս նաեւ հարցական են, այսպէս է նաեւ **որ-ը**, որ կու տայ ըստ Այտընեանի՝ **ո՞րը-որո՞ւ-որմէ՞-որո՞վ...այս վերջինին՝ որո՞վ**-ին կից Այտընեան գրած է **անսովոր**¹⁶. եւ իրապէս ալ՝ դժուար պիտի համարձակէինք կիրարկել այս հարցականը, այնքան անբարեհունչ է ան: Եւ ճիշտ այս մէկուն փոխարէն Չոլաքեան կ'առաջարկէ **որմով** ձեւը՝ բառնալու համար յիշեալ անբարեհնչութիւնը¹⁷:

Մեր տպատրութիւնը այն է, թէ **որմո՞վ** հարցականը որոշ չափով անելի բարեհունչ է, քան **որո՞վ**-ը. այսուհանդերձ ան իր կարգին լայնօրէն անբարեհունչ ու խոցելի ըլլալէ չի դադրիր, եւ չենք ենթադրեր, թէ հայերէնը ընդունի նման բառածել մը: Թող որ չենք ալ լսեր զայն: Լուծումը՝ **ո՞ր մէկով** վերլուծական ձեւն է, որ կը լրացնէ վայելչութեան, յստակութեան եւ բարեհնչութեան բոլոր պահանջները. բաղդատել՝

Այս ուսանողներէդ **որո՞վ** պիտի հպարտանաս:

Այս ուսանողներէդ **որմո՞վ** պիտի հպարտանաս:

Այս ուսանողներէդ **ո՞ր մէկով** պիտի հպարտանաս:

Ո՞ր մէկով-ը ունի նաեւ ա՛յն առաւելութիւնը, որ ան կրնայ դրուիլ թէ՛ անծի, թէ՛ իրի փոխարէն. անծի օրինակ մը տեսանք. ահա իրի օրինակներ՝

Այս կառքերէն **ո՞ր մէկով** պիտի ճամբորդես:

Այդ գէնքերէդ **ո՞ր մէկով** պիտի պաշտպանուիս:

Միչէդեռ, ինչպէս իրաւամբ նկատած է Իշխանեան, **որմո՞վ**-ը այնքան ալ իր փոխարինելու յարմարութիւն չունի¹⁸:

* ՈՒԺ - ոյժ

Բառիս հնագոյն՝ դասական ձեւն է **ոյժ**, որ արտասանուած է օրին **ույժ**: Սակայն իրողութիւն է, որ այս բառը գոնէ 1000 տարիէ ի վեր կ'արտասանուի **ուժ**. վերջավանկին **ուժ**-ով արտասանուած են նաեւ **ամենաբուժ** (ճիշտ այսպէս ալ գրուած է բառս *Նոր հայկազեան*-ի մէջ), **աշխուժ**, **գուժ**¹⁹, **տուժ**. միայն **յոյժ** բառն է, որ խուսափած է **յուժ** հնչիւնափոխութենէն, քանի որ սա շատ ալ գործածական բառ չէ, այս պատճառով ալ պահած է իր արտասանական կուսութիւնը, չէ ենթարկուած ռամիկին, իմա՝ աշխարհաբարախօսին լեզուական հոլոլովոյթին կամ վերածետմին²⁰:

Նոյն հնչիւնափոխութիւնը կրած են —**ոյշ** վերջատրութիւնը ունեցող երբեմնի բառերը, որոնք դարձած են **անուշ**, **բանդագուշ**, **զգուշ**, **ըղծանուշ**, **մեղուշ**, **նմուշ**, **ջրանուշ**, **քրմանուշ**, **Հերանուշ**, **Սիրանուշ**, **Վարդանուշ** եւ այլն: Գերմանացի լեզուաբան Կարստը իր՝ Կիլիկիոյ բարբառին նոփրուած կոթողական աշխատութեան մէջ²¹ յատուկ շեշտած է այս պատմական հնչիւնափոխութիւնը:

Ինչպէս կը տեսնենք՝ այս բոլորին մէջ ալ հնչիւնափոխութիւնը կը վերաբերի **ոյ** երկբարբառի՝ **ու**-ի վերածումին. բայց ուշադրութիւն. միայն ա՛յն պարագային, ուր այս երկբարբառին կը յաջորդեն **ժ** եւ **շ** հնչիւնները: Այլ դիրքերու վրայ այդ երկբարբառը կը պահէ իր ուժը. օրինակ՝ **գոյն**, **զոյգ**, **թոյր**, **խոյր**, **կոյտ**, **մոյն**, **յոյն**, **նոյն**, **սոյր**, **քոյր** եւ այլն: Այս ալ պէտք է ըսել, որ այս բոլորը կը վերաբերին արեւմտահայ արտասանութեան: Արեւելահայերէնի մէջ հնչիւնափոխուած են միայն **ուժ**, **անուշ** եւ **նմուշ** բառերը, եւ այսպէս ալ կը գրուին ասոնք. մնացեալները՝ **զգոյշ**, **բոյժ**, **յոյժ** կը պահեն,— ոչ միշտ,— իրենց երկբարբառային արտասանութիւնը, որ մեծ չափերով յարգուած է:

Արեւմտահայերու մէջ այս հնչիւնափոխութեան **գրաւոր** արտայայտութիւնը բաւարար ընդհանրացած չէ. պատահական գրողներէն բացի թուեմ Շանթը, որ իր բոլոր դասագիրքերուն մէջ յարգած է այս հնչիւնափոխութիւնը՝ **ուժ**, **անուշ** եւ այլն: Շահինեան հետեւած է նոյն ուղղութեան: Ձեր խոնարհ ծառան իր կարգին *Ծիածան* դասագիրքերուն մէջ

հետեւեցաւ նոյն ուղիին: Մեր թերթերէն *Ազդակը*, որքան գիտեմ, միակն է, որ նմանապէս կ'ընթանայ նոյն ճամբով՝ **ուժ**, **վիրաբուժ**, **անուշ**, **աշխուժ** եւ այլն: Այլ խօսքով՝ բացարձակ մեծամասնութիւնը կը հետեւի դասական ձեւերուն. կ'արտասանէ **ուժ**, բայց կը գրէ **ոյժ**, կ'արտասանէ **աշխուժ** եւ կը գրէ **աշխոյժ** եւ այլն: Այսպէս են մեր բառարանները, մեր թերթերը եւ այլն: Ինչ մտածել այս կացութեան մասին:

Արտասանութեան եւ գրութեան միջեւ գոյացող կամ առկայ տարբերութիւնը ուղղագրական մեծագոյն թերութիւնն է. յատկապէս մանկավարժական դիտանկիւնէն մօտեցած: Մեր **ոյ** տառախումբը ժամանակի ընթացքին եւ պատմական հնչիւնափոխութեան բերումով շատ ծանրաբեռնուած է. ան ունի չորս արտասանական տարբերակներ.

ա) **ոյ** = **ույ**, օրինակ՝ **բոյր**, **նոյն**.

բ) **ոյ** = **օյ**, օրինակ՝ **խոյ**, **գոյական**, **հոյակապ**.

գ) **ոյ** = **օ**, օրինակ՝ **սիրոյ**, **հաճոյ**.

դ) **ոյ** = **ու**, օրինակ՝ **անոյշ**, **նմոյշ**:

Այսքանը շատ է: Լեզուն որոշ չափով փորձած է այս բեռը մասամբ թեթեւցնել՝ արտասանական ներդաշնակութիւն մը յառաջացնելով դ. խումբի բառերու գրութեան եւ արտասանութեան միջեւ, որոնց ալ նուիրուած էր մեր այս հատուածը: Այս փորձը, դժբախտաբար, բախած է խոլ ականջներու եւ կոյր աչքերու՝ յանուն դասական անբացատրելի հաւատարմութեան մը, որ այլապէս ժամանակավրէպ ու անհեթեթ է: Աշխարհաբարն ալ ի՞ր իրատունքները ունի, եւ զայն դասականութեան գերի պահելը ազգային ու լեզուական առաքինութիւն չէ բնաւ: Եւ այս առաջարկուած բարեշրջումի ակնկալութիւնը աննախընթաց չէ: Մենք ունինք աշխարհաբարեան **շուտ** բառը, որ գրաբարի մէջ **շոյտ** էր եւ **շոյտ** կ'արտասանուէր. բայց ահա մենք այսօր ազատօրէն ու ազգովին **շուտ** կը գրենք զայն, որովհետեւ **շուտ** ալ կ'արտասանենք: Պարագան նոյնն է **հոծ** բառին, որ գրաբարի մէջ **հոյծ** էր. եւ որովհետեւ աշխարհաբարը **հոծ** կ'արտասանէ զայն, **հոծ** ալ կը գրէ: Այս նոյն ճամբով **խոյթ** եղած է **խիթ**, **խոյլ** եղած է **խուլ**, **լոյլ** եղած է **լող** եւ այլն: Արդ, ոեւէ մէկուն մտքէն անցա՞ծ է երբեւիցէ ըսել, որ պէտք է յարգել դասական ուղղագրութիւնը եւ ասոնք ալ գրել **շոյտ**, **հոյծ**...՝ դասական ձեւով, թէկուզ արտասանենք **շուտ**, **հոծ**... ո՛չ, նման մաքրամոլ հնարան բարեբախտաբար չէ գտնուած մինչեւ հիմա ի պատիւ արեւմտահայերու: Հապա ինչո՞ւ կ'ուզենք **ուժ**, **անուշ**, **նմուշ** արտասանել, սակայն գրել **ոյժ**, **անոյշ**, **նմոյշ** (եւ միաները), ինչո՞ւ այս երկու չափ ու երկու կշիռը:

* **ՉԷՉՈՔ** - չեզոք

* **ՊԷՏՔ** Է - պիտի որ, պէտք են, պէտք ես...

Կը նշանակէ **հարկ է, հարկատր է, անհրաժեշտ է**: Ժառանգած ենք գրաբարէն, ուր ան կ'արտասանուէր **պէտ է** եւ ունէր մօտաւորապէս նոյն նշանակութիւնը: **Պէտ** արմատով ունեցած ենք վաղեմի բայ մը՝ **պիտիմ**, որ 5-րդ դարուն արդէն շատ մաշած՝ պակասաւոր բայ մըն էր, որ աշխարհաբարի մէջ անելի մաշելով բոլորովին կորսնցուցած է իր դիմային յատկութիւնները եւ վերածուած է բայական եղանակիչի մը, որով կը կազմուի արեւմտահայերէնի ապառնին՝ **պիտի երգեմ**, որ է արեւելահայերէնի հարկադրական եղանակը:

Աշխարհաբարի մէջ **պէտք է** բառը ունի հաւասարապէս անդէմ եւ դիմաւոր կիրարկութիւններ:

ա) **Անդէմ**: Իր այս կիրարկութեամբ ան եղանակատրիչ կամ վերաբերական բառ մըն է, որ կը դրուի դիմաւոր բայերու ըղձական եղանակին վրայ՝ նշելու համար տուեալ բայի ցոյց տուած գործողութեան անհրաժեշտութիւնը. օրինակ՝ **պէտք է աշխատիմ**, որ համագոր է ըսելու՝ **անհրաժեշտ է**, որ աշխատիմ, **հարկ է աշխատիլ** կամ **հարկ է**, որ աշխատիմ: Նմանապէս ալ կ'ըսենք՝ **պէտք է աշխատիս, պէտք է աշխատի...եւ այլն**. այս վերջինները ցոյց կու տան, որ **պէտք է** բառը անդէմ է, այսինքն՝ յատուկ դէմքի մը չի վերաբերիր, կարելի է զայն դնել որեւէ դէմքով ու թիտով բայի վրայ: Ոմանք, երբ դիմաւոր բայը անցեալ ժամանակի է, **պէտք է** ըսելու փոխարէն կ'ըսեն «պէտք էր»՝ **պէտք էր աշխատեի, պէտք էր աշխատէիր, պէտք էր աշխատէր...եւ այլն**: Այսպիսի համաձայնութիւն մը բոլորովին անելորդ է ու մտքի բեռ մը, քանի որ **պէտք է** բառը հասած է այնպիսի բիւրեղային վերացականութեան մը, որ այլեւս ժամանակային ոչ մէկ կարգ ունի ան, ուրեմն՝ կարելի է հաւասարապէս ըսել **պէտք է աշխատիմ, պէտք է աշխատէի** եւ այլն: Ժխտականը կը կազմենք էական բայի ժխտականով. օրինակ՝ **պէտք չէ աշխատիմ, պէտք չէ աշխատէի**: Արեւմտահայերէնը չ'ընդունիր ըսել՝ **չպէտք է աշխատիմ, չպէտք է աշխատէի**:

բ) **Դիմաւոր**: Իբրեւ լիարժեք դիմաւոր բայ, ան նախ եւ առաջ պէտք է ունենայ ենթակայ մը, եւ իբրոք ալ ան կրնայ իբրեւ ենթակայ ունենալ անձնական դերանուն մը, սովորական գոյական մը, անորոշ դերբայ մը կամ երկրորդական նախադասութիւն մը: Այս պարագային **պէտք է** հանդէս կու գայ ամեն դէմքով ու ժամանակով. օրինակ՝

- Դուն **պէտք ես այս հաստատութեան**: Ան **պէտք չէր մեզի**:
- **Մնացէ՛ք**, (դուք) թերեւս **պէտք ըլլաք** աշակերտութեան:
- Այս ուրագը **պէտք պիտի ըլլայ օր մը**: Այս ուրագը **պէտք չէ** հիմա:
- **Պէտք էր** աճապարել: **Պէտք եղաւ** վերանայիլ որոշումը:
- **Պէտք է**, որ ժամանակէն առաջ հասնինք:

Ոմանք, ենթակայ դերբայի ու երկրորդական նախադասութեան պարագային, **պէտք է** դիմատոր բայը կը փոխարինեն **պիտի**-ով կամ **պիտի** որ-ով. օրինակ՝

- **Պիտի** ծերբազատիլ այս թերութենէն:

- **Պիտի** որ ժամանակէն առաջ հասնինք:

Արդի աշխարհաբարի համար ասոնք ժամանակավրէյ, խորթ ու անընդունելի ձեւեր են: **Պիտի**-ն՝ առանձին, արդի հայերէնի մէջ դիմային ոչ մէկ յատկութիւն ունի, որպէսզի կարենայ ենթակայ ունենալ:

Ուրիշներ դիմատոր բայ յառաջացնել կը փորձեն խոնարհելով **«պէտք է»** բառը անորոշ դերբային հետ. օրինակ՝ **պէտք եմ երթալ, պէտք էք աճապարել, պէտք էիր ընդունիլ**²² եւ այլն. ասոնք պարզապէս...հայերէն չեն եւ քնաւ ալ չեն եղած. միտքարեաններու ծախող պատճենումներն են յատկապէս ֆրանսերէնի *devoir* բայի դիմատոր ձեւերուն, այսպէս՝ *je dois partir, vous devez vous dépêcher, tu devais accepter*. օրինակ՝ *«Հասարակական պէտք էր ինքզինք զոհել օտարի համար»*²³:

Այսպիսիները վայելչօրէն արտայայտելու համար ունինք **պարտիլ** բայը. այսպէս՝ **պարտիմ երթալ, պարտիք աճապարել, պարտէիր ընդունիլ**, ա՛լ չհաշուած այս վերջինին յարադրատոր ձեւերը՝ **պարտատոր եմ երթալ(ու), պարտատոր էք աճապարել(ու), պարտատոր էիր ընդունիլ(ու)**: Միայն թէ պէտք է շրջահայեաց ըլլալ նրբութիւններու հանդէպ. **պէտք է երթամ եւ պարտիմ երթալ** որքան ալ հոմանիշ ըլլալ ձեւացնեն, այսուհանդերձ նոյնանիշ չեն, ունին նրբերանգային տարբերութիւններ: Փաստօրէն ամէն անգամ **պէտք է**-ի փոխարէն կարելի չէ **պարտիմ, պարտիս, պարտի...** գործածել. իր գաւակին **«պէտք է կաթոյ խմես»** ըսելու փոխարէն՝ արեւմտահայ մայրը չի կրնար **«պարտիս կաթոյ խմել»** ըսել: **Պարտիլ**-ը անելի ճոռոմ է, իմաստային առումով ալ կ'ակնարկէ առօրեայ կենցաղային սովորական կարիքներէ անելի խոր ու բարոյական լիցք ունեցող պարտատրութիւններու:

Մերծատոր հոմանիշներ են՝

- **հարկ է**. կը նոյնանայ **«պէտք է»**-ին հետ՝ այս վերջինին անդէմ կիրարկութեան մէջ միայն. օրինակ՝ **պէտք է երթամ-հարկ է երթամ**: Դիմատոր կիրարկութիւն չունի. օրինակ՝ չ'ըսուիր. **«Հարկ է որ երթամ»**, մինչ դիպու ալ'ըսենք. **«Պէտք է որ երթամ»**:

- **հարկատր է**. կը նոյնանայ նախորդին հետ:

- **անհրաժեշտ է**. կը նոյնանայ **«պէտք է»**-ին հետ՝ այս վերջինին դիմատոր կիրարկութեանց մէջ միայն. **դուն այստեղ պէտք ես-դուն այստեղ անհրաժեշտ ես, պէտք է որ այցելես իրեն - անհրաժեշտ է, որ այցելես իրեն**:

* ՊՏՏԻԼ - պտըտիլ

Այս բառը գրաբար չէ, հետեւաբար Նոր հայկազեան-ը չունի նման յօդուած, այլ ունի **պտուտիկ, որուն** դիմաց կը գտնենք առ ի բացատրութիւն **պտուտիկ**. *Առձեռնը* ունի նաեւ **պտուտցենլ**: Սակայն այս երկուքին՝ աշխարհաբարեան բացատրութեանց մէջ **ը-ի** կիրարկութեան շատ կարեւորութիւն պէտք չէ տալ, քանի որ աշխարհաբարի ընթերցումը դիւրացնելու համար՝ Մխիթարեանները **ը-ով** օժտած են հազարատր այլ բառեր եւ, որոնք ժամանակի ընթացքին թօթափեցին այդ տառը:

Գրաբարի բառարանագիրներէն Գաբամաճեան բառացի հետեւած է նախորդ երկուքին:

Ժամանակակից աշխարհաբարեան բառարանագիրներէն **ը-ով** գրած են Գայայեան, Տէր Խաչատուրեան, հայր Կոստեան: Առանց **ը-ի** գրած է միայն հայր Ճիզմեճեանը: **Պտուտիկ** ձեւը կը դասաւանդեն նաեւ կարգ մը դասագիրքեր: Մեր մամուլին, այլեւ գրողներուն մէկ կարետր մասը զայն կը գրէ **ը-ով**:

Ահա ա՛յս է բառիս ուղղագրութեան պարզած պատկերը:

Հոն ուր կարելի եղած է բանատր կամ գրատր բացատրութիւն մը ստանալ, ապա այս **ը-ին** կիրարկութիւնը կ'արդարացուի նախ՝ բառին արտասանութիւնը դիւրացնելու մտահոգութեամբ. որպէսզի ան չարտասանուի **պըտ-տիկ**, ինչպէս կ'ըսենք **փըթ-թիկ**, այլ մեր փոքրիկները զայն արտասանեն **պը-տը-տիկ**: Սակայն բուն՝ «մեծ» պատճառը կը նկատուի այն իրողութիւնը, թէ **պտուտիկ** բայը կրկնակ հնչիւնափոխութեան արդիւնք է՝ **պտոյտ-պտուտ-պտտիկ**, որուն մէջ անհետացած **ոյ** երկբարբառը պէտք է բանով մը ցոլանայ. այդ ցոլացումը տեղի կ'ունենայ շնորհիւ **ը** ձայնատրի ներկայութեան, ուրեմն՝ **պտոյտ-պտուտ-պտըտիկ**:

Նախ՝ դիւրընթեռնելիութիւնը. հայերէնը ունի հարիւրատր բառեր, որոնք ճիշտ ընթերցանութեան հարց կը յարուցեն, որովհետեւ մէկէ անելի ընթերցումի առարկայ կրնան դառնալ՝ յատկապէս անվարժ ընթերցողներու կողմէ. օրինակ՝

կրկնել կրնայ արտասանուիլ թէ՛ **կըրկ-նել**, թէ՛ **կը-րըկ-նել**, թէ՛ **կըրկ-նել**. **թռչնազգի** կրնայ արտասանուիլ **թըռչ-նազգի**, **թըռչ-նազգի**, **թըռ-չընազ-գի**. **մըջնաբոյն** կրնայ արտասանուիլ **մըռջ-նաբոյն**, **մը-րըջ-նաբոյն**, **մըր-ջը-նաբոյն**, եւ այլն: Անոնք, որոնք հայոց լեզուի ուսուցիչ եղած են տարրական դասարաններու մէջ, — ինչպէս այս տողերը գրողի պարագան է, — այսպիսիներէն բոլորին, — որոնք հազարատր են մեր լեզուի մէջ, — պէտք է հանդիպած ըլլան: Սակայն ասոնցմէ ոչ մէկը անելորդ **ը-ով** կ'օժտենք, քանի որ ա՛յս տարընթերցումները հետզհետէ կը սրբագրուին միջնակարգի մէջ ու անելի ուշ բոլորովին կ'անհետանան: **Պտտիկ**-ին համար բացառութիւն կազմելը, ուրեմն, բոլորովին անտեղի ու անհեթեթ է: Որովհետեւ ի տարբերութիւն վերը յիշուած բոլոր բառե-

րուն պտըտիլ-ին ը հնչինը երկրորդ վանկին վրայ է: Թերեւս միակ նմանութիւնը բռ(ը)նկիլն է:

Ինչ կը վերաբերի կորստած ոյ երկբարբառը «բանով մը ցոլացնելու» մտահոգութեան ու անհրաժեշտութեան, ապա մեր լեզուն նման անհրաժեշտութենէ չէ առաջնորդուած բնաւ, ո՛չ ալ Մեսրոպ Մաշտոց, որ մեր ուղղագրութեան հիմնադիրն է եւ որուն սրբատառ կանոնագրութեամբ՝ արմատական բառերու մէջ լստող ը ծայնաւորը չի գրուիր. եւ իրօք ալ մենք այլուր չենք գրեր զանոնք. օրինակ՝ **քոյր-քուր-քրոջ, պոյտ** (կաւէ աման, քօթ ֆրանսերէն, քօթ իտալերէն) դարձած է նախ **պուտուկ**, ապա՝ **պտուկ**. Վարդան Այգեկցի ունի այս բառը ա՛յս ուղղագրութեամբ, ան կը գտնուի մեր արդի բառարաններուն մէջ եւս. տե՛ս նաեւ Արսէն Բագրատունի՝ **պոյտն-պուտան-պտուկ**²⁴: **Յոյց** արմատը տուած է **ցուցնել**, ասկէ ալ՝ **ցցնել**. այս վերջին ձեւը կիրարկուած կը գտնենք Այտընեանի, այլեւ Դանիէլ Վարուժանի կողմէ եւս. օրինակ՝ «Իր գթութեան փայլ ալ **ցցո՛ւց** վեօրէն»²⁵: Պարոնեան՝ «Բարթողիմէոս աղան ալ ժամանակաւ մալով կը **ցցունեն**»²⁶: **Բոյթ-բութամատ-բթամատ, բոյն-բունաւեր-բնաւեր** եւ այլն. ասոնց բոլորին մէջ կայ թաքնուած, սղած, կորստած ոյ երկբարբառ մը, որուն փոխարէն ը կ'արտասանենք, ճիշտ է, սակայն ոչ մէկ արեւմտահայու միտքէն անցած է այդ արտասանութիւնը արտայայտել ը տառով, հապա ինչո՞ւ այդ մտահոգութիւնը **պտոյտ**-ի պարագային, երբ ան կու տայ **պտուտ-պտուտ-պտտիլ**: Ինչո՞ւ եւ յանուն ինչի՞ր այս երկու չափն ու երկու կշիռը:

Մեր հազարաւոր արմատական բառերէն ոչ մէկը իր ծոցին մէջ ը ունի. նման անտեղի բացառութիւն մը որեւէ արդարաբացում չունի: **Միայն անցընել** ներգործական բայը համազգային համախոհութեամբ կը գրենք ը-ով, որպէսզի խուսափինք զայն չէզոքին հետ շփոթելէ (տեսնել վերը՝ **անցնիլ-անցընել**): Որուն վրայ կ'աւելնան զուտ աշխարհաբարեան **պահուլտիլ, քերուլտիլ, հոտուլտալ** եւ նմանները, որոնց մէջ ը-ի գրութիւնը ուղղագրական անհրաժեշտութիւն է, քանի որ առանց անոր՝ բոլորովին տարբեր արտասանութիւն կը ստանան բառերս, ինչ որ պարագան չէ **պտտիլ**-ին:

Մեր արդի ուղղագրութիւնը ոչ-արմատական բառամէջի ը բովանդակող ուրիշ բառ չունի **անցընել**-էն բացի: Իսկ արմատական սկզբնատառ ը ունին սակաւաթիւ ածանցաւոր ու բարդ բառեր. կու տանք ընթացիկներէն փունջ մը՝ **այլընդայլոյ, այլընթերցում, այլընտիր, անընդիստ, անընկեր, անընդմէջ, անընտել, արագընթաց, գործընկեր, դասընկեր, երկընտրանք, ինքընտիներեան, խոյընթաց, խոչընդոտ, համընթաց, հատընտիր, հիւրընկալ, մէկընդմէջ, մէջընդմէջ, մէկընդմիշտ, միանգամընդմիշտ, յամընթաց, նորընծայ, նորընտիր, որոտընդոստ, սրընթաց, վերըն-ձիւղիլ, օրըստօրէ** եւ այլն:

* ՌԱԲԲԻ, ՌԱԲԲՈՒՆԻ - ռաբբի, ռաբբունի

Ասոնք շատ խառնակ ուղղագրութեամբ ասանդուած են մեր մատենագրութեան ողջ երկայնքին. կը թելադրենք նուիրականացնել առաջինները՝ **ռ**-ով, պարզապէս տեղ չտալու համար **ր**-ով սկսող անիմաստ բացառութիւններու: Բաւական յաճախուած են **ռաբի, ռաբունի** ձեւերն ալ. ասոնք պէտք չէ խոտորեն մեզ, քանի բառիս ստուգաբանութիւնը չիմանալու հետեւանքով յառաջացած են: Արդարեւ, **ռաբբի** սեմական լեզուներու մէջ կը նշանակէ «Աստուած իմ», «տէր իմ», «ուսուցիչ իմ» եւ կը գրուի **bb**-ով թէ՛ յունարէնի մէջ՝ ραββι, թէ՛ լատիներէնի մէջ՝ rabbi, թէ՛ ասորերէնի մէջ:

* ՌԱՖՖԻ - Բաֆֆի

Ուրդն գլխացաւանք մը կը ներկայացնեն կարգ մը նուիրական անձերու անուններ, որոնք օրին սխալ արձանագրուած են տէրերուն կամ հարազատներուն կողմէ, ինչպէս՝ **Բաֆֆի, Ջօհրապ, Մելզոնեան, Մաւեան, Կիւպենկեան** եւ այլն: Ինչպէ՞ս վարուիլ այս անուններուն հետ: Ամեն բանէ առաջ պէտք է նկատի ունենալ, որ յիշեալ դէմքերէն ոչ մէկը լեզուաբան էր²⁷, եւ այս գրութիւններէն ոչ մէկը կը համապատասխանէ հայերէնի ուղղագրութեան կանոններուն: Իտեալը այն պիտի ըլլար, որ հետզհետէ սրբագրէինք ասոնք՝ **Ռաֆֆի, Ջօհրապ, Մելզոնեան, Մաւեան, Կիւպենկեան**²⁸ եւ այլն: Վասնզի բառասկիզբին հայերէնը Ռ կը դնէ եւ ոչ թէ Բ, պարսկական օ-ն հայերէն ո կուտայ՝ **Ջօհրապ, Մելզոնը** աստուածաշնչական ծանօթ անունն է, որ արամէերէն **թագաւոր** կը նշանակէ, **Մաւեանը** չենք կրնար վ-ով գրել, քանի ծայնատրէն ետք ւ կու գայ, ինչպէս **Եկաւեան**, եւ վերջապէս **Կիւպենկեան**, որովհետեւ երկու բաղաձայնէ առաջ չի կրնար է գալ, այլ կու գայ **ե**: Բայց մանաւանդ, մանաւանդ նոր ծնունդներու անուններուն վրայ չտարածենք այս սխալագրութիւնները եւ չանուանենք զանոնք **Բաֆֆի, Ջօհրապ** եւ այլն: Միա կողմէ՝ որքա՞ն հիմա շատցած են օտար յատուկ անուններ որոնք **Բ**-ով կը գրուին՝ **Բաքքա, Բիչարտ, Բաս ու Այն, Բուլերթ, Էլիաս Բիկզ, Բայթ Փարսընզ, Արմինիա Բիպոռն** եւ այլն փոխանակ գրելու **Ռաքքա, Ռիչարդ, Ռասուկ Այն, Ռուլերթ, Ռիկզ, Ռայթ, Ռիպոռն** եւ այլն: Արդի հայը կարծես ա՛լ մոռցած է, թէ **Բ**-ով սկսող բառէ կը խրտչի հայերէնը, որ ունի միայն **ր**ուպէ բացառութիւնը:

Իր մականունը սխալ գրած է Եղուարդ **Պոյաճեանը** եւ. սա պէտք է ըլլայ **Պոյաճեան**, քանի յ տառէն առաջ չի կրնար օ գալ: Անշուշտ այս սխալագրութիւնը Եղուարդով չսկսաւ, սակայն ան, իբրեւ հայերէնի ուսուցիչ, կրնար սրբագրել զայն, ինչ որ չըրաւ. կը մնայ որ չշարունակենք գրել զայն **օ**-ով ու անցնինք **ռ**-ին:

- * ՌԵՀԱՆ - ռէհան, ռահան
- * ՍԱՂԱՐԹ - սաղարդ
- * ՍԱՆԴՈՒՂ - սանդուխ, սանդխակ, սանդխամատ
- * ՍԻՐԱԿԱՆ - սիրեկան
- * ՍԻՒՔ - սիւք
- * Ս(Ը)ԿԻՀ²⁹ - (ը)սկիհ
- * ՍՈԹՏԵԼ - սօթտել, սօթթել, սոթթել
- * ՍՈՎԱԼ(Ը)ԼՈՒԿ - սովալ-լուկ³⁰

* ՍՊԱՆԵԼ - սպաննել

Արեւմտահայերում մէջ տարածուած է երկրորդը՝ **սպաննել**, որուն երկու ն-երը բացատրելու համար՝ հակում ունինք դիմելու հետեւեալ «տրամաբանութեան»։ զրաբարի մէջ բառս **սպանանել** էր. ան կորսնցուցած է իր երկրորդ այբը, որով երկու ն-երը, որոնցմէ առաջինը արմատական է, իսկ երկրորդը՝ ածանց, հանդիպած են իրարու եւ տուած են **սպան-նել**։ Շատ բարի, սակայն ուրիշ ածանցատու բայեր եւս կորսնցուցած են իրենց այդ այբը, բայց եւ այնպէս անոնք պահած են իրենց ածանցական խոնարհումը։ օրինակ՝ **խածանել** եւ **մեռանել** դարձած են **խած-նել** եւ **մեռ-նիլ**, սակայն ունին ածանցական խոնարհում։ ահաւասիկ՝

խածի խածիր խածաւ խա՛ծ
մեռայ մեռար մեռաւ մեռի՛ր

Եթէ **սպաննել** բայը իրապէս պահած ըլլար զրաբարեան ն ածանցը՝ սպան-ն-ել, ապա ան աշխարհաբարի մէջ պէտք է խոնարհուէր մէջբերուած երկու կաղապարներէն մէկուն հետետողութեամբ՝

սպանի սպանիր սպանաւ սպա՛ն
սպանայ սպանար սպանաւ սպանի՛ր

Մինչդեռ **սպաննել** բայը կը հետեւի ածանցական խոնարհումի այս երկու մեծ տիպարներէն ո՛չ մէկուն, ո՛չ միայն, այլ ունի ոչ-ածանցական՝ բոլորովին պարզ կանոնատու խոնարհում մը, ինչպէս, ըսենք, **քալել** բային է. արդարեւ՝

քալ-եցի քալ-եցիր քալ-եց քալ-է՛
սպանն-եցի սպանն-եցիր սպանն-եց սպանն-է՛

Ինչպէս նկատելի է, համապատասխանութիւնը երկուքին միջեւ ամբողջական է։ Միայն թէ, ահա, **սպան** արմատին վրայ փակած կամ ծովուած կը գտնենք երկրորդ ն մը, որ ածանց չէ բնաւ։ Եթէ ան ածանց ըլլար, ապա տեսանք արդէն, թէ ի՞նչ խոնարհում պիտի ունենար մեր բայը։ Հապա ի՞նչ է ան։

Սպաննել-ը,— կ'ենթադրենք,— մէկն է այն քանի մը բառերէն, որ արեւմտահայը կրկնակ բաղաձայնով կ'արտասանէ. այդ բառերն են՝ **ամէն-**

ամմէն, փետել-փետտել, ծալել-ծալլել, հրամել(հրամայել)-**հրամմել** եւ... **սպանել-սպաննել**: Առաջին չորսին կրցած ենք անդրադառնալ, սակայն կարելի չէ եղած խելք հասցնել վերջինին, ինչպէս ըրած են արեւելահայերը, որոնք վաղուց ճիշտ կողմնորոշուած եւ ընտրած են **սպանել** պարզ կանոնատուր ձեւը, իսկ մենք մնացած ենք գրաբարի ու աշխարհաբարի սահմաններուն վրայ անորոշ տեղ մը՝ մեր սերունդներուն կտակելով ձեւով գրաբարեան, խոնարհումով աշխարհաբարեան՝ որձեւեզ բայ մը՝ մէկ միատուրով աւելցնելով մեր անկանոն կառոյց ունեցող բայերուն թիւը: Մինչդեռ, պզտիկ շրջահայեցութեամբ մը կրնայինք առաջըը առնել այս երկդիմութեան:

Արդարեւ. շատ վաղուց, գրաբարի հանրօրէն կիրարկութեան օրերուն իսկ, դասական **սպանանել** ածանցատուր ձեւին կից եւ անոր զուգահեռ սկսած է գործել, ըստ հայր Արսէն Բագրատունիի, **սպանել** ածանցազուրկ ձեւ մըն ալ. «*Ի սպողգ օրինակագիր գրիչս կայ սղեպ եւ սպաննեմ*»³¹: Շատ աւելի հետաքրքրական տեղեկութիւն մը կը գտնենք *Նոր հայկազեան*-ի մէջ, որ ահաասիկ. «*Ոմանք ի գրչաց գրեն որպէս ռամկօրէն սպաննել*»³²,— ուրեմն ռամիկը որդեգրած էր **սպաննել** ձեւը, որ այնպէս ալ «ռամկօրէն» կը կոչուէր: Արեւելահայերը ահա այս ռամկօրէն ածանցազուրկ ձեւն է, որ որդեգրած են: Երբեք պէտք չէ կասկածիլ, որ արեւմտեան բարբառներուն մէջ նմանապէս թափանցած էր ան, վասնզի վկայողը հայր Մկրտիչ Ազեբեանն է, զտարին արեւմտահայ մը. այս ենթադրութեան տուն կու տայ արդի արեւմտահայերէնի մէջ բայիս ունեցած պարզ կանոնատուր խոնարհումը: Սակայն մեր արտասանութիւնը հետզհետէ աղաաւղուած է, եւ փոխանակ **սպաննել**-ի, արտասանած ենք **սպաննել**, այնուհետեւ այս սխալ ձեւով ալ արձանագրած ենք զայն՝ ուսուցողական այն անպատեհութիւններով, որոնք յատուկ են այս բայի զանազան ձեւերուն, որոնք ատենը մէյ մը գլուխ կը ցցեն՝ **սպանո՞ղ**, թէ՛ **սպաննող**, **սպանութի՞ն**, թէ՛ **սպաննութիւն** եւ այլ բանավէճեր:

Եթէ օրին յաջողիինք **սպաննել** արատատուր ձեւը դարձնել **սպանել**, վերոնշեալ բոլոր հարցերը կը լուծուին. կը շահէր արեւմտահայերէնը, մասնատուաբար դպրոցականները, որոնք միշտ գլխատուր զոհերն են նման զանցառութեանց: Ուշ չէ. կը մնայ, որ մեր թերթերը իրենք քաջաբար ձեռնարկեն այդ սրբագրութեան եւ միօրինակ գրեն՝ **սպանել**, **սպանող**, **սպանութիւն**՝ որդեգրելով արմատական մէկ ու միասնական **սպան** ձեւը:

* **ՍՏՂՏԱՆԵԼ - ըստգտանել**

Յանցատուր համարել կամ յանցանքի վրայ գտնել մէկը: **Ստգիտ** կամ **ստգտանք** կը նշանակէ յանցանք, մեղադրելի արարք: *Նոր հայկազեան*-ը ունի «**ստգտանել** տե՛ս **ըստգտանել**», այնուհետեւ բոլոր օրինակները

կազմուած են բառասկիզբի ը-ով: Կազմուած է ըստ եւ գտանել բաղադրիչներով: Ունինք՝ **ըստգիտ³³, ըստգտանք, ըստգտանելի, անըստգիտ**: Բառասկիզբի ը-ով կը գտնենք բառս գրաբարի բոլոր բառարաններուն մէջ, ներառեալ Ռուբէն Ղազարեանի 2004-ի հրատարակութիւնը³⁴: Ը-ով զայն գրած է Կարապետեան իր բառարանին մէջ եւ: Աճառեան ունի բոլորին զոյգ տարբերակները՝ **ըստգտանել-ստգտանել, ըստգիտ-ստգիտ, անըստգիտ-անստգիտ** եւ այլն: Բայց ահա Գայեան զայն կը դարձնէ **ստգտանել**, այսպէս ալ ան կը մտնէ արեւմտահայ բառարաններուն մէջ՝ Ճիզմեճեան, Տէր Խաչատուրեան, Կոստեան (որ կը դնէ երկու ձեւերն ալ՝ իբրեւ երկու տարբեր բառաօղորաձներ) եւ այլն: Մալխասեան ունի **ըստգտանել**, Ակադեմիայի քառահատորը չունի այս բառը, իսկ Աղայեան նմանապէս ը-ով գրած է զայն՝ նշելով անոր հնացածութիւնն ու գրքունակութիւնը: Գալով անոր խոնարհումին՝ ապա գրաբարը զայն կը խոնարհէր **գտանել**-ի տիպարով, նոյնը կ'ընէ Մալխասեան. ուրիշ ոչ մէկ տեղ ակնարկուած է անոր խոնարհումին արեւմտահայ աշխարհաբարի մէջ, որ չի կրնար **ըստգտայ, ըստգտի՛ր** տալ: Գործածական չէ՝ յատկապէս բայը: Մեր դասականներէն՝ միայն մէկ անգամ ածականաբար գործածուած կը գտնեմ Գրիգոր Զոհրապի կողմէ. «[Սրտիս խորը] մասնատր խուց մը յափկացուցեր էի անոր՝ բացառիկ ու անսորգիւր էակին»³⁵: Նորագոյններէն՝ «Պարմութիւնը այնքա՛ն ճոխ գրուած էր արդէն, կը մնար անսորգիւր ու չգրուած կէտեր յայտնաբերե՞ր»³⁶, — ուր հարց է, թէ հեղինակը ճիշտ ինչպէ՛ս կը հասկնայ ու կը մեկնաբանէ այս բառը:

Ինչպէ՛ս կողմնորոշուիլ բառի մը հանդէպ, որ շատ ալ գործածական չէ: Հաւանաբար ճիշտ կ'ընենք հետեւելով արեւմտահայ արդի բառարանագիրներու աւանդոյթին՝ որդեգրելով **ստգտալնել** ձեւը. այսպէսով միօրինակութիւն մըն ալ հաստատած կ'ըլլանք **ստանձնել եւ ստերիւրել** բայերուն հետ, որոնք նմանապէս ունին **ըստ** նախաբաղադրիչը եւ սակայն կը գրուին առանց ը-ի:

* ՎԱՅՐԿԵՆԱԿԱՆ - վայրկեանական

Ինչպէս կը նկատենք, գրական աշխարհաբարը որդեգրած է բառիս հնչիւնափոխ ձեւը՝ **եա>ե**, ինչպէս հայեացք – հայեցողութիւն, մատեան – մատենագիր, ատեան – ատենակալ եւ այլն: Ունինք սակայն **այլատեաց-այլատեացութիւն, արբանեակ-արբանեակային**, որոնց մէջ յիշեալ հնչիւնափոխութիւնը չէ կայացած:

Նկատի ունենալ նաեւ՝ **այժմեայ-այժմեական, առօրեայ-առօրեական, հրեայ-հրեական, պաշտօնեայ-պաշտօնէութիւն, քրիստոնեայ-քրիստոնէութիւն** եւ այլն:

• **ՎԱՌՎՈՌԻՆ - վարվոուն**

• **ՎՈՒՏԵԼ - վոնդել**

Հնագոյն եւ հասարակաց ձեռը -տել է. անցած դարու կէսին արեւելահայերը զայն դարձուցին -դել, ուստի կը պահենք ամանդականը:

• **ՏԻԱՐ-ՏԵԱՌՆ - տիար-տիարն**

Տիար բառը (տի-այր) աշխարհաբարի ծնունդ է՝ հետետողութեամբ գրաբարեան **տէր**-ին: Այս բառը չի հոլովուիր, իսկ հոն ուր պէտք կը զգացուի անոր սեռականին, ապա կը դիմենք **տէր**-ի գրաբարեան սեռականին, որ է **տեառն**: Տիար յոգնակի եւս չունի, եւ հոն ուր կարիքը կայ անոր յոգնակիին, ապա նմանապէս կը դիմենք գրաբարին՝ **տեարք**, եւ ոչ թէ **տիարք**:

• **ՏՈՒՆԴԱՐՁ - տուն դարձ**

Տեսնել նաեւ **ծեռքքերում**:

• **ՏՈՏՈՒԱԼ - տրտռալ**

• **ՅԱՏԿԵԼ - ցատքել**

Արմատն է **ցատկ**, որ հասարակ գոյական է եւ կը նշանակէ **ոստում**. հաւանաբար շատ գործածական չէ:

• **ՅՈՒՑՆԵԼ, ՅՈՅՑ ՏԱԼ - ցցնել**

• **ՅՏԵՍՈՒԹԻՒՆ - ի տեսութիւն**

Ոչ այնքան գրատր, որքան բանատր խօսքի մէջ բաւական տարածումած սխալ մըն է **ցտեսութիւն**-ի փոխարէն **ի տեսութիւն**-ի կիրարկութիւնը: Յտեսութիւն՝ բառացի կը նշանակէ «մինչեւ տեսութիւն». հրաժեշտ տալու արտայայտութիւն մըն է, որ ծանօթներն ու մտերիմները իրարու կ'ըսեն բաժանումի պահուն՝ մնաս բարովի կամ երթաս բարովի փոխարէն: Հաւանական է, որ պատճէնուած է ֆրանսերէնի **au revoir**-ի կամ թերեւս այլ բնորդի մը վրայ: Իսկ **ի տեսութիւն** կը նշանակէ «տեսնելու համար», «տեսնելու նպատակով». պարզ է, որ բոլորովին անտեղի ոճ մըն է, որ բնաւ չի պատշաճիր վերը նշուած կացութեան: Անշուշտ բացառուած չէ, որ ան կիրարկուի այլ ծիրէ ներս, օրինակ՝ հիւանդանոց այցելել **ի տեսութիւն** հիւանդի մը կամ բանտ՝ **ի տեսութիւն** բանտարկեալի մը եւ այլն: Սակայն ինչո՞ւ «ի տեսութիւն», երբ կարելի է առանց ծեցծեքումի ըսել **«տեսնելու համար»**:

Ունինք, միա կողմէ, **ի լուր եւ ի տես** (լսելով, տեսնելով) ոճերը, որոնք մեծ վայելչութեամբ կը շարունակեն կիրարկուիլ աշխարհաբարի մէջ:

*** ՓԱՓԱԳ - փափաք**

Նոր հայկազեան-ը ունի **փափագ**, քովնտի կը թուէ նաեւ **փափաք** գրչութիւնը, սակայն բերուած բազմաթիւ բարդութիւնները բոլորն ալ **փափագ** արմատով են: Աճառեան եւ արեւելահայերը իրենց կարգին նախընտրած են **փափագ** ձեւը: Այս ալ կայ, որ հայերէն բնիկ բառերը առհասարակ ա-էն ետք **գ** ունին: Ուրեմն որդեգրելով **փափագ** ձեւը՝ վերադարձած կ'ըլլանք մեր ակունքներուն, ինչպէս նաեւ միութեան հաստատած կ'ըլլանք արեւելահայերէնի հետ:

Այս նախընտրութեան բանաձեւումին առթիւ շատ լաւ գիտենք, թէ ինչ մեծ նախընտրութեան մը առջեւ կը դնենք արեւմտահայը, որ ի տղայ տիւրոց վարժուած է **փափաք**-ին. բայց եթէ մտածենք, որ Մեսրոպ եւ Սահակ նմանապէս գրած են **փափագ**, ապա հաւանաբար...հաշտուինք կացութեան հետ:

*** ՓԵՏԵԼ - փետտել**

Տե՛ս վերը՝ **ծալել**-ի տակ:

*** ՓՈՒՍՎՐԷԺ - փոխ վրէժ, փոխ-վրէժ**

Փոխ արմատը սկիզբէն նմանապէս ուղղակի բառին միացած կը գրուի բոլոր բաղադրեալ բառերուն մէջ,— ուր ան կը նշանակէ փոխարինող, օգնական տեղակալ,— ասոնք բաղաձայնով սկսին կամ ոչ. օրինակ՝ **փոխզիջում, փոխծովակալ, փոխներգործում, փոխատենապետ, փոխտնօրէն, փոխազդեցութիւն, փոխարքայ** եւ այլն:

Անշատ կը գրուին **փոխ առնել, փոխ ուզել, փոխ տալ** բայերուն մէջ, սակայն՝ **փոխառիկ, փոխառու, փոխառութիւն, փոխատու, փոխատութիւն, փոխադրութիւն, փոխադրել, փոխազդեցիկ, փոխանցել, փոխանցիկ** եւ այլն:

Եթէ մօտիկ անցեալին հատուկենտ բառեր անշատ կամ միութեան զօրկով կը գրուին, ինչպէս՝ **փոխ ատենապետ** կամ **փոխ-ատենապետ, փոխ նախագահ** կամ **փոխ-նախագահ** եւ այլն, հիմա արդէն ասոնք եւս միաձեւ՝ համադիր կը գրուին:

*** ՓՏԻԼ - փտտիլ**

Տե՛ս վերը՝ **ծալել**-ի տակ:

*** ՔԱՐՏԵՁ - քարտէս**

Նոր հայկազեան-ը ունի **քարտէզ, քարտէն, քարտէս**, Գաբամաճեան՝ նմանապէս. Աճառեան իր կարգին կը յիշէ այս երեքը՝ յաւելելով, թէ հնագոյն **օրինակները** գ-ով գրուած են, եւ **գ-ով** զայն տառադարձած են վրացիներն ալ, որոնք հայերէնէն փոխ առած են իրենց բառը: Արեւմտահայ բոլոր բառարանագիրները հաւասարապէս դրած են **քարտէզ** եւ **քարտէս**՝ առանց նախընտրութիւն գոյացնելու: Արեւելեան իր ուղղագրական ուղեցոյցին մէջ (1892) կ'առաջարկէ **քարտէզ**-ը, եւ արդի արեւելահայերէնի մէջ որդեգրուած է այս վերջինը. մեզի կը մնայ հետեւիլ այս վերջինին:

* ՔԵՐԹՈՂ - քերդող

* ՔԼՔՈՒՇ - քնքոյշ

Շատեր հակում ունին այս բառը գրելու **ոյ-ով**՝ նմանցնելով զայն **անոյշ, նմոյշ** բառերուն, որոնց դասական ձեւը աւանդուած է **ոյ** վերջով: Մայիսասեան չէ վարանած այսպէս ալ գրանցելու զայն իր *Բացադրական բառարան*-ին մէջ:

Անոր կը հանդիպինք գեղարուեստական գրականութեան մէջ եւս. օրինակ՝ «Յանել էր բազմագոյն ծաղիկներ՝ բուրումնաւէր եւ քնքոյշ»³⁷: Բառիս հնագոյն ձեւը **քնքուշ** է, ըստ որում ունինք սղեալ ձեւեր՝ **քնքշութիւն, քնքշագին, քնքշօրէն** եւ այլն: Եթէ սկզբնաձեւը **քնքոյշ** ըլլար, ապա պէտք է ունենայինք **քնքուշութիւն, քնքուշագին, քնքուշօրէն**, ինչ որ պարագան չէ:

* ՔՈՂ - քող

Մեր դասական ամենաշատ չարչարուած բառերէն մէկն է եւ միակը, որ ներկայիս հաւասարապէս կը գրուի թէ՛ **ո-ով**, թէ՛ **օ-ով**՝ իր ետեւէն քաշելով բարդ բառերու շարք մը, որ նմանապէս խայտաբղէտ է՝ նայած գրողին քմահաճոյքին: Յատկանշականը բառարանագիրներն են, որոնք իրենց սեփական ծիրէն ներս անգամ միօրինակութիւն չեն պահած. օրինակ՝ Տէր Խաչատուրեան եւ հայր Կռանեան ունին **քող** յօդուածը, իբրեւ մենաբառ, սակայն ունին նաեւ **քօղ**, որով կազմած են բոլոր բարդութիւնները՝ **քօղագերծ(եւ)**, **քօղածածկեւ**, **քօղածածուկ**, **քօղարկեւ**, **քօղընկեւ**, **քօղք** եւ այլն: Առաջինը ունի նաեւ թէ՛ **սքօղեւ**, թէ՛ **սքողեւ**, երկրորդը՝ միայն **սքօղեւ**: Ասոնց դիմաց Գայայեան եւ հայր Ճիզմեճեան ունին միայն **քող**, եւ բոլոր բարդութիւնները միօրինակաբար կատարուած են այս մէկով:

Ուրկէ՞ կու գայ այս երկութիւնը: Պէ՛տք է մատնացոյց ընել *Նոր հայկազեան*-ը. սակայն մեր բառարանագրութեան հիմնաքարը հանդիսացող այս աշխատութիւնը, ճիշտ է, գրած է «**քող** կամ **քօղ**», սակայն,

միա կողմէ, բոլոր բարոյութիւնները կատարած է առաջինով՝ **քողաբորբ, քողազարդ, քողաթեւեալ, քողածածուկ, քողածեւել, քողածիգ, քողարկել, քողընծայ, քողընկէց** եւ այլն: Տողընդմէջ թելադրութիւնը շատ յստակ է. երից վարդապետները կողմնորոշուած են ի նպաստ **քող**-ին: Այսքանը անելի քան թելադրական պէտք է ըլլար, որպէսզի յետնորդներս կառչէինք միայն **քող**-ին ու ասով ալ կազմէինք ածանցումներն ու բարդումները՝ առանց իյնալու երկծեութեան ծուղակը, սակայն, ինչպէս ըսինք ու տեսանք, այս չէ պարագան: **Քող**-ին ի նպաստ կողմնորոշումը մեր կարգ մը բառարանագիրներու կողմէ հետեւանք պէտք է ըլլայ Մալխասեանի բառարանին, ուր կը գտնենք՝ «**քող, տե՛ս քօղ**», իսկ այս վերջինին տակ անելի քան քսան ածանցաւոր ու բարդ բառեր, որոնց բոլորը միանումազ գրուած են **օ**-վ: Ի՞նչ հիմնաւորումով Մալխասեան այսքան ամուր կը կառչի **քօղ**-ին, — ո՛չ մէկ: Եւ տրուած ըլլալով, որ ան շատ մեծ վարկ կը վայելէր ու կը շարունակէ վայելել արեւմտահայերու մօտ, ապա մեր բառարանագիրները, այլեւ գրողներէն շատեր ենթադրաբար հետեւած պէտք է ըլլան Մալխասեանին, որ, կրկնեմ, նման շեղում կատարելու որեւէ պատճառ եւ հիմնաւորում չունէր:

Աւելցնենք պատմական հետեւեալ տուեալը եւս. ստոյգ չենք գիտեր, թէ հեռաւոր անցեալին ի՞նչ եղած է այս բառին սկզբնածեւը՝ **քո՞ղ, թե՞ քաւ**: Նոյնիսկ եթէ այս վերջինն էր, այսինքն՝ **քաւ**, որ բնականաբար պիտի յանգեր **քօղ**-ին, ապա այսպիսիներուն բառավերջի **օղ**-երը անելի ուշ դարձած են **ող**. օրինակ՝ **ծնաւօղ-ծնօղ-ծնող, կարաւօղ-կարօղ-կարող, ծախաւօղ-ծախօղ-ծախող, յաջաւօղ-յաջօղ-յաջող, սիրաւօղ-սիրօղ-սիրող, խաւաւօղ-խօւօղ-խօսող, ունաւօղ-ունօղ-ունեցող, գիտաւօղ-գիտօղ-գիտցող** եւ այլն. հետեւաբար իսլանական, սակայն ոչ ստոյգ **քօղ** մը իր կարգին պիտի դառնար **քող**:

Ուրեմն եթէ արդարօրէն կողմնորոշուինք ի նպաստ **քող**-ին, մեր բառերուն մէջ կը մնայ բառամէջի ընդամէնը մէկ **օղ** ունեցող բառ՝ **ցօղ** բացառութիւնը, որուն ուղղագրութիւնը որեւէ վէճի առարկայ չէ եղած:

Ուշադրութիւն. **քող** կամ **քօղ** բառին հետ կապ չունի **քօղէք**-ը, որ կը գրուի միայն **օ**-ով եւ կը նշանակէ «ապարանջան»: Իսկ **օղ** բառին **օ**-ն որեւէ շփոթի տեղիք չի կրնար տալ:

* ՕՐԱԿԱՆ - օրեկան

Տեսնել այս յօդուածին առաջին բաժինը՝ **ամսական**:

* ՕՐԻՆԱԳԻՐՔ - օրէնսգիրք

Փոքանք ըսելու, որ ամանդականօրէն որդեգրուած է «օրէնսգիրք» սխալ ձեւը, որ պատճենուած է «օրէնսգէտ»-ին, «օրէնսդիր»-ին եւ գրաբարեան կարգ մը այլ բառերու հետետողութեամբ³⁰: Արդ, **օրէնսգէտ** կը

նշանակէ «օրէնքը գիտցող, ճանչցող», **օրէնսդիր**՝ «օրէնք դնող, հաստատող», ուր **օրէնք** արմատը կ'ընկալուի իբրեւ ուղիղ խնդիր եւ որուն ք բաղաձայնը իբր այդպիսին կը վերածուի **ս**-ի: Արդ, **օրինագիրք** բառին մէջ առաջին արմատը ուղիղ խնդիր չէ, հետեւաբար **օրէնք-օրէնս** բաղադրիչը չի մտներ այստեղ. **օրինագիրք** բառին մէջ առաջին արմատը երկրորդին յատկացուցիչն է պարզապէս՝ «օրէնքի գիրք»: Ուրեմն պատշաճ է, որ սրբագրենք պատմական սխալ մը եւ վերականգնենք ճիշտը: Այս ալ ըսենք, որ նախապէս կը կիրարկուէր նաեւ **օրէնագիծ** սխալ ձեւը, որ այսօր արդէն սրբագրուած ու դարձած է **օրինագիծ**:

* **ՕՐՀՆԵՆՔ - օրինէնք**

Տե՛ս **խոնջենք**:

2. ԳՐԱԲԱՐԵԱՆ ԲԱՌԵՐ

Աշխարհաբարը զանազան կապերով կը շարունակէ առնչուիլ գրաբարին, յատկապէս բառերով, բառակապակցութիւններով, ասոյթներով ու դարձուածքներով, որոնց ճիշտ ու չափատր կիրարկութիւնը վայելչօրէն կը համեմէ մեր արդի լեզուն եւ որոնք, սակայն, յաճախ սխալ կը կիրարկուին: Կը բերենք այդպիսիներէն փոքրիկ փունջ մը:

* **ԱԿՆ ԸՆԴ ԱԿԱՆ - ալ ընդ ական**

* **ԱՏԱՄՆ ԸՆԴ ԱՏԱՄԱՆ - ատամ ընդ ատամն**

* **ԱՅՍՈՒՀԵՏԵՒ - յետայսու**

Շատ տարածուած է **յետայսու** սխալ ձեւը, ան մինչեւ իսկ բառարանային նուիրականացում գտած է Աղայեանի երկհատորին մէջ՝ հոմանիշ դասուելով **այսուհետեւ**-ին: Յետ արմատը սեռական հոլով կը պահանջէ, ինչպէս՝ **յետ մահու, յետ պատերազմի, յետ բանակցութեան** եւ այլն: Իսկ **այսու**՝ գործիական հոլով է: Հետեւաբար այս երկուքը անհամատեղելի են ու չեն կրնար իրարու կցուիլ: Գրաբարը ունէր յետ **այսր** եւ յետ **ասորիկ**, որոնց երկուքն ալ սեռական են, սակայն պատշաճ չէ ասոնք աշխարհաբար փոխադրել: Աշխարհաբարը յաջողապէս որդեգրած է **այսուհետեւ, այդուհետեւ, այնուհետեւ** ձեւերը, որոնք վայելչօրէն կիրարկելի են:

* **ԱՆՁԵՈՆԱՄԻՍԵԼԻ - անձեռնամխելի**

* **ԱՏՈՔ - ատօք**

Նաեւ՝ **ԲԱՐԻՈՔ, ՆՈՐՈԳ**. այլեւ՝ **ԱՌՕՔ-ՓԱՌՕՔ, ԻՐՕՔ**:

- * ԱՓՅԱՓՈՅ - ավափոյ
- * ԵՂԲԱՐՔ - եղբայրք
- * ԸՍՏ ԱՐԺԱՆԻՈՅՆ - ըստ արժանաւուն
- * ԸՍՏ ԻՍ - ըստ ինծի
- * Ի ԲԵՐԱՆՈՅ ՔՈՒՄՄԷ - ի բերանէ քումմէ
- * Ի ԶԱՐՄԱՆՍՅՑ - ի զարմանք
- * Ի ԶՈՒՐ - զուր տեղ, ի զուր տեղ (ասոնք թրքերէն են)
- * Ի ԺԱՄՈՒ ԵՒ ՏԱՐԱԺԱՄՈՒ⁴⁰ - ի ժամուն եւ տարաժամուն
- * Ի ԾԱԳԵԼ ԱՐԵԳԱԿԱՆ ԽԱՒԱՐԻՆ ԱՍՏԴԵՐՔ/ԱՍՏԵՂՔ - ի ծագիլ
- արեգական խաւարին աստղեր
- * Ի ԿԱՏԱՐ ԱԾԵԼ - կատար ածել
- * Ի ՀԱՇԻԻ, ՀԱՇՈՒՈՅՆ - ի հաշուոյն, հաշւոյն
- * Ի ՀԵՏԵԻԱՆՍ - ի հետեւանք
- * Ի ՄԱՍՆԱՒՈՐԻ - ի մասնաւորէ
- * Ի ՅԱՅՏ ԳԱԼ - յայտ գալ, յայտնի գալ
- * Ի ՊԱՀԱՆՋԵԼ ՀԱՐԿԻՆ - ի պահանջեալ հարկին
- * Ի ՊԷՏՍ ԵՒ ՅՈՒՄՊԷՏՍՎ⁴¹ - ի պէտքս եւ ումպէտքս
- * Ի ՍՊԱՍ ԴՆԵԼ - սպասս դնել
- * Ի ՅՈՅՑ ՄԱՐԴԿԱՆ - ցոյց մարդկան, ցոյց մարդոց
- * ԼՈՒԵԼԵԱՅՆ - լուելեան

*** ԽՈՐՀՈՒՐԴ ՄԱՐԴԿԱՆ... - խորհուրդ մարդկանց...**

Գրաբարը կ'ըսէր **մարդիկ-մարդկան**, մինչ արեւմտահայերէնը կ'ըսէ **մարդիկ-մարդոց**, թոյլատրելի է ըսել նաեւ **մարդկանց**՝ արեւելահայերէնի հետետողութեամբ: Սակայն մեր բառակապակցութիւնը մէկ մասն է գրաբարեան ասոյթի մը՝ «**խորհուրդ մարդկան, կամք Աստուծոյ**»,— որ կը նշանակէ. «Մարդիկ կը մտածեն, կը խորհին (կը ցանկան, կը ծրագրեն եւ այլն) սակայն Աստուծոյ կամքն է, որ կը կատարուի»,— եւ պատշաճ է, ուրեմն, որ յարգենք գրաբարեան սեռականը:

- * ՄԱՍԻՆ - ի մասին⁴²
- * ՄԻՄԵԱՆՑ - միմիանց
- * ՅԱԿԱՆԷ-ՅԱՆՈՒԱՆԷ - ականէ-անուանէ
- * ՅԱՄԵՆԱՅՆ ԴԷՊՍ - ամենայն դէպս
- * ՅԱՆՊԱՏՐԱՍՏԻՑ - անպատրաստից
- * ՅԱՒՈՒՐ ՊԱՏԵԱՃԻ - աւուր պատշաճի

- * ՅԵՏՍ ԿՈՉԵԼ - ետ կոչել, յետ կոչել

Կը նշանակէ ետ կանչել, փոխաբերաբար՝ արտասանուած բառ մը կամ խօսք մը, տրուած որոշում մը, եղած կարգադրութիւն մը չեղեալ հաճախել, հրաժարիլ նախընտրութենէ մը եւ այլն:

- * **ՅԻՒՐՍՆ ԵԿՆ**⁴³... - հիւրսն եկ...
- * **ՅՈՏՆԿԱՅՍ** - ոտնկայս, ոտնկաց
- * **ՅՈՐՄԷ ՀԵՏԷ** - յորմէ յետէ, յորմեհետէ⁴⁴
- * **ՅՈՒՐԱՆՈՒԹԻՒՆ** - ի ուրախութիւն, ուրախութիւն
- * **ՅՕԳՈՒՏ** - ի օգուտ, օգուտ

* **ՆԿԱՏԻ** - ի նկատի

Նկատի բառը առնել եւ ունենալ բայերուն հետ բոլորովին աշխարհաբարեան ծիրէ ներս,— ուրեմն՝ առանց գրաբարեան որեւէ հէնքի,— կը կազմէ յարադրատու բայեր՝ առանց ի նախդիրի: Ոմանք հանգիստութեամբ կարգ մը գրաբարէն մնացած եւ իրենց առջեւ ի նախդիրը կրող բառերու հետետողութեամբ, ինչպէս՝ ի գին, ի դերեւ, ի դէպ, ի զուր, ի պատուի, ի ցոյց եւ այլն, կ'ըսեն նաեւ **ի նկատի** (առնել կամ ունենալ), որ սխալ է:

- * **ՇՆՈՐՀԻՒ** - ի շնորհիւ
- * **ՍՐԲՈՒԹԻՒՆ ՍՐԲՈՅ** - սրբութեան սրբոց
- * **(ՏԻԱՐ)-ՏԵԱՌՆ-ՏԵԱՐՔ** - (տիար)-տիառն-տիարք

3. ԿՑԱԿԱՆ ԲԱՐԴՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Բաական տարածում ունին կարգ մը յարադրական ձեւեր՝ բաղադրեալ յատուկ անուններ, յարադրատու բայեր, կայուն բառակապակցութիւններ եւ այլն, որոնք իմաստ կամ բնոյթ փոխելով կը վերածուին կցական բարդութեան եւ որոնց ուղղագրութիւնը բաական թերի է մեր մէջ: Ստորեւ փունջ մը ընթացիկ միատրներու, որոնց մէկ մասին այլազան էջերու մէջ տարտղնուած հանդիպած ենք արդէն: Աստղանիշով կը տրուի անջատ ձեւը, ապա նոյնին կցականը: Կը պահենք մեծատառի ու փոքրատառի ուղղագրական հարազատութիւնը:

- * **ամեն ամիս** - ամենամսեայ
- * **ամեն ժամ** - ամենժամեայ
- * **ամեն տարի** - ամենամեայ
- * **ամեն օր** - ամենօրեայ
- * **ապրիլ 24** - ապրիլքսանչորսեան
- * **առաջ քաշել** - առաջքաշում
- * **ափ հանել** - ափհանում
- * **բարի դրացի** - բարիդրացիական- բարիդրացիութիւն

- * բաց թողել - բացթողում
- * դուրս բերել - դուրսբերում
- * դուրս գրել - դուրսգրում
- * ետ դառնալ - ետդարձ
- * իրար անցնիլ - իրարանցում
- * ինծի պէս - ինծիպէսը, ինծիպէսին, ինծիպէսէն, ինծիպէսով, ինծիպէսները, ինծիպէսներուն, ինծիպէսներէն...

Այս նոյն ձեւով ալ կը կցուին միա ղէմքերն ու թիւերը՝ քեզի պէս-քեզիպէսները, քեզիպէսին, քեզիպէսէն, քեզիպէսով. իրեն պէս, անոր պէս, մեզի պէս, ձեզի պէս, իրենց պէս, անոնց պէս...:

- * լոյս ընծայել - լոյսընծայում
- * Կարմիր բանակ - կարմիրբանակային
- * Հարաւային Ամերիկա - հարաւամերիկեան
- * հարաւ-արեւելք - հարաւարեւելեան
- * հարաւ-արեւմուտք - հարաւարեւմտեան
- * Հարաւային Ափրիկէ - հարաւափրիկեան
- * հարիւր հազար - հարիւրհազարաւոր
հարիւրհազարերորդ
հարիւրհազարական
- * հարիւր քսանհինգ - հարիւր քսանհինգերորդ,
հարիւր քսանհինգական
- * հինգ հազար - հինգհազարերորդ
հինգհազարական
- * Հիւսիսային Ամերիկա - հիւսիսամերիկեան
- * հիւսիս-արեւելք - հիւսիսարեւելեան
- * հիւսիս-արեւմուտք - հիւսիսարեւմտեան
- * ձեռք բերել - ձեռքբերում
- * ձեռք ձգել - ձեռքձգում
- * ձեռք սեղմել - ձեռքսեղմում
- * մայիս մէկ - մայիսմէկեան
- * մայր ցամաք - մայրցամաքային
- * մանր բուրժուա - մանրբուրժուական
- * մէջ բերել - մէջբերելի, մէջբերում
- * Միջին Ասիա - միջինասիական, միջինասիացի
- * Միջին Արեւելք - միջինարեւելեան, միջինարեւելքի
- * միջին հայերէն - միջինհայերէնեան
- * Մուսա Լեռ - մուսալեռցի
- * Նիւ Եորք - նիւեորքեան, նիւեորքաբնակ, նիւեորքահայ
- * Նոր գիտլ - նորգիտլեցի
- * նոր սերունդ - նորսերնդական

- * չորս գլուխ ունեցող- չորսգլխանի
- * Սայաթ Նովա - սայաթնովայագէտ, սայաթնովայագիտութիւն
- * Սեւ ծով - սեւծովեան
- * Վայոց ձոր - վայոցձորեցի
- * Սուրբ գիրք - սուրբգրային
- * Փոքր Ասիա - փոքրասիական, փոքրասիացի

Ծանօթ.— Երբ բարդ բառին բաղադրիչները միութեան գծիկով կապուած են, ածանցումի առթիւ գծիկը դուրս կը մնայ. օրինակ՝ **հարաւարեւելք > հարաւարեւելեան, հիւսիս-արեւմուտք > հիւսիսարեւմտեան** եւ այլն:

ԾԱՆՕԹԱԳՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

- ¹ Ծ.Խ. Այս ուսումնասիրութեան առաջին մասը լոյս տեսաւ *Հայկազեան Հայագիտական Հանդէսի* ԼԷ Հատորին մէջ (էջ 395-434): Խմբագրութիւնս սոյն հրատարակութեամբ կ'ակնկալէ, որ յօդուածագիրին ներկայացուցած առաջարկներուն շուրջ իհարկին կը ծաւալի առողջ ու շինիչ քննարկում, որով կարելի կ'լլայ բարօք լուծումի հասցնել հայերէնի ամենախոցելի հարցերէն մէկը՝ բառերու բազմաձեւ գրութեան երեսոյթը: Բացառաբար, պահպանած ենք հեղինակին ուղղագրական այլեայլ մօտեցումները:
- ² Արմենակ Եղիայեան, «Հայերէնի սոսկածանցատր բայերը», *Հասկ հայագիտական տարեգիրք*, Նոր շրջան, Ժ. Տարի, 2002-2006, էջ 378 եւ յաջորդք:
- ³ Մխիթար Սեբաստացի, *Բառգիրք հայկազեան լեզուի*, Հտր. 1-2, Վենետիկ-Ս. Ղազար, 1749-1769:
- ⁴ Հայր Մկրտիչ Ազեբեան, *Առձեռն բառարան հայկազեան լեզուի*, Վենետիկ, Ս. Ղազար, 1865:
- ⁵ Հայր Գրիգոր Ծելալեան, *Առձեռն բառարան հայկազեան լեզուի*, Վենետիկ, Ս. Ղազար, 1865:
- ⁶ Սիմոն Գաբամաճեան, *Բառառարն հայերէն լեզուի*, պարկեռազարդ, Մատենաշար Ազդակ, Պէյրութ, 1953:
- ⁷ Պետրոս Զեքի Կարապետեան, *Հայերէն-օսմաներէն բառարան*, Պոլիս, Վ. եւ Հ. Ներսէսեան տպարան, 1907:
- ⁸ Յարութիւն Գայայեան, *Բառարան գանձարան հայերէն լեզուի*, Բ. տիպ, Պէյրութ, Տպ. Համազգային, 1967:
- ⁹ Հրաչեայ Աճառեան, *Արմատական բառարան*, Հտր. III, Երեան, ԵՊՀ հրատ., 1977, էջ 90ք:
- ¹⁰ Սահակ Վ. Ամատունի, *Հայ բառ ու բան*, Վաղարշապատ Ս. Էջմիածին, 1912:
- ¹¹ Հրաչեայ Աճառեան, *Հայերէն գաւառական բառարան*, Մոսկուա, Լազարեան ճեմարան, 1913:

¹² Հայերէնին համար ծայնի ու ցափ նոյն բառին մէջ համատեղումը անսովոր երեւոյթ չէ, քանի որ ամէն ցափ կ'ընկերանայ ծայն մը, աղմուկ մը. ստորեւ օրինակներ, որոնք քաղուած են Աճառեանի *Հայերէնի գաւառական բարարանէն*.

* **խշխշալ** ըստ Աճառեանի հաւասարապէս կը նշանակէ՝ ա) ծառերու տերեւներու սօսափին, գետի ջուրի զօրեղ խոխոջին, խորովուող միսի աղմուկ. բ) սաստիկ ցաւ, մորմոք:

* **մզմզալ**՝ ա) ճշալ, ճկճկալ. բ) կսկծալ, սաստիկ ցափ:

* **սվսվալ**՝ ա) հովի, ծառի խշշոց, սօսափին. բ) լալ, հեծկլտալ:

¹³ Բենիամին Թաշեան, *Դեգերումներ Տիրոջը այգիին մէջ*, Հրատ. Գէորգ Մելիտինեցի գրական մրցանակի, Անթիլիաս, Տպ. Կաթողիկոսարանի, 1972, էջ 122:

¹⁴ Աշխարհաբար դասական կիրարկութեան օրինակներ, որոնց դիմաց ոչ մէկ որոմով կը գտնենք:

«Հեզութիւն էր լուացարարին միամտութեանը, որով կը կարծէր թէ...» (Ա. Արփիարեան, «Սրտի յաղթանակը»):

«Լեզուն, որով գրեցի, երկրի երեսը քիչեր կը խօսէին զայն արդէն...» (ՎԹ):

«Այս էր միակ անունը, որով ճանչցուած էր...» (ԳԶ, «Արմենիսա»):

«Դուն առաջին վանկ շրթունքիս, որով լացի ու երգեցի միշտ յոյզերս...» (Սիպիլ):

«Պատկերական գրութիւն մ'է՝ որով կրնանք կարդալ խորհուրդ-մանուկը վսեմ» (ԴԼ, «Չորս տարեկանի մը նամակը»):

«Ինք հետամուտ եղաւ գտնել պատճառը, որով ամուսինը այդքան պաղած էր իրմէ՝» (Երուխան, «Ձուկի փոխարէն»):

¹⁵ Խ. Իշխանեան, *Գրական արեւմտահայերէն*, Պէյրութ, 2009, էջ 25)

¹⁶ Հայր Արսէն Այտընեան, *Քննական քերականութիւն աշխարհաբար կամ արդի հայերէն լեզուի, հանդերձ ներածութեամբ եւ յաւելուածով*, Վիեննա, Մխիթարեան տպարան, 1866, էջ 36:

¹⁷ Գրաբարը ունէր եւ շատ հեզասահ կը կիրարկէր որո՞վ հարցականը: Նոյնը կը գտնենք արեւելահայ արդի դասագիրքերու մէջ (տե՛ս Աղայեան-Բարսեղեան, *Հայոց լեզու*, 1980, էջ 101, այլեւ ձեւաբանութեան որեւէ այլ ձեռնարկ), իսկ թէ ի՞նչ յաճախականութեամբ կը կիրարկուի ան՝ յստակ չենք կրնար ըսել:

¹⁸ Իշխանեան, էջ 25-6:

¹⁹ Կոմս, *Յուշեր*, Բ. հատոր. նաեւ՝ Խրիմեան Հայրիկ, *Պապիկ ու թոռնիկ*:

²⁰ Այսուհանդերձ կարելի եղաւ գտնել յուժ գրութեան մատենագրական երկու վկայութիւններ.

ա) «Ունէր դուստր մի գեղեցիկ յուժ» (Շապուհ Բագրատունի, *Պարմութիւն*, Էջմիածին, 1921, էջ 64):

բ) «Յուժ տառապանաւք...» (Գ. Յովսէփեանց, *Յիշատակարանք ձեռագրաց*, Անթիլիաս, Տպ. Կաթողիկոսութեան, 1951, էջ 555):

- ²¹ Եղգէֆ Կարստ, Կիլիկեան հայերէնի պատմական քերականութիւն, գերմաներէնէ թարգմ.՝ Տիմիթրի Ալիվնեակ, Երեւան, ԵՊՀ հրատ., 2002, էջ 33-4:
- ²² «Պէտք ենք միանգամայն գիտնալ» (Այտընեան, «Նախաշափղ», էջ 305):
«Պէտք ենք գիտնալ եւ յանձն առնուլ» (անդ, էջ 239):
- ²³ Հ. Յ. Ասատուրեան, «Պատմական քաղաքական վերաբերութիւններ ընդմէջ Հայաստանի եւ Հռովմայ 190ն.Ք. մինչեւ 428 յ.Ք.», *Բազմալէպ*, 1912, յունուար, էջ 19p: Այս մերժելի ձեւը խորթ չէր Այտընեանին եւս. օրինակ՝ «Մենք արդի լեզուին համար **պէտք ենք նշանակել** օտարութիւն անուամբ...» (Այտընեան, էջ 323): Ինչպէս նաեւ Վարուժանին՝ «Անպատճառ ամբողջ Հայաստանը **պէտք եմ տեսնել...**» (Նամականի, էջ 131):
- ²⁴ Հայր Արսէն Բագրատունի, *Հայերէն քերականութիւն ի պէտք զարգացելոց*, Վենետիկ, Ս. Ղազար, 1852, էջ 19:
- ²⁵ Դանիէլ Վարուժան, «Արիւնոտ ճիւղը»:
- ²⁶ Յակոբ Պարոնեան, *Մեծապատիւ Մոյրացկաններ*:
- ²⁷ Մելգոնեան եղբայրներուն համար կ'ըսուի, թէ անգրաճանաչ էին:
- ²⁸ Իր մականունը սխալ արձանագրած է նաեւ հոգետր հովիւ, մանկավարժ եւ քառարանագիր Յովիաննէս **Գայաեանը** (պէտք է ըլլայ՝ **Գայայեան**):
- ²⁹ Այս զոյգին հարցը միայն արտասանական է. պէտք է գրել **սկիի** ու արտասանել **սը-կիի** եւ ոչ՝ **ըս-կիի**:
- ³⁰ Պէտք է գրել **սովալլուլ** ու արտասանել **սովալլուլ** եւ ոչ թէ **սովալլուլ**:
- ³¹ Բագրատունի, *Հայերէն քերականութիւն*, էջ 151-ի էջատակ:
- ³² Հայրեր Գաբրիէլ Անտիքեան, Խաչատուր Սիրմէեան, Մկրտիչ Ագերեան, *Նոր քաղգիրը հայկազեան լեզուին, հրդ. Բ.*, Վենետիկ, Տպ. Ս. Ղազար, 1837, էջ 754p:
- ³³ **Գիտ** արմատը ունի **գիտ** տարբերակ մը, որուն կը հանդիպինք **գտանել** բայի գրաբարեան կատարելային մէջ՝ **գտի-գտեր-(ե)գիտ**: Պարզ է, որ **գտանել**-ը յառաջացած է այս վերջինէն:
- ³⁴ Ռուբէն Ղազարեան, *Գրաբարի քառարան*, Հրատ. Հայկական Մատենաշար Գալուստ Կիւպենկեան Հիմնարկութեան, Անթիլիաս, ՏԿՀՄՏԿ, 2004:
- ³⁵ Գրիգոր Զոհրապ, «Կարծեմ թէ»:
- ³⁶ Գրիգոր Պըլտեան, «Կրկնագիր մարդը», էջ 22:
- ³⁷ Մկրտիչ Արմէն, *Հեղնար աղբիւր*, մատենաշար Այգ, թիւ 2, Պէյրութ, 1959, էջ 103:
- ³⁸ Գրաբարը ունէր նաեւ՝ **օրէնսգանց**, **օրէնսխոտոր**, **օրէնսուսոյց**, **օրէնսպահ**, **օրէնսպահանց**, որոնց բոլորին մէջ ալ առաջին արմատը կ'ընկալուի իբրեւ ուղիղ խնդիրը երկրորդին, որ բայարմատ է:
- ³⁹ Ի **+հայցական** կառոյցները, օրինակ՝ **ի գիտութիւն**, ունին իրենց սաստկական տարբերակները եւ, օրինակ՝ **առ ի գիտութիւն**, **առ ի տեղեկութիւն**, **առ ի գզուշութիւն**, **առ ի նախատեսութիւն** եւ այլն, որոնք շատ կիրարկուած են աշխարհաբարի մէջ:
- ⁴⁰ Կը նշանակէ յարմար եւ անյարմար ժամանակ(ի մէջ):

⁴¹ Կը նշանակէ պիտանի ու անպէտ ճամբով, եղանակով:

⁴² Մասին-ը աշխարհաբարեան յետադրութիւն մըն է, որ առանձին կը գործածուի սեռական հոլով խնդիրի մը հետ: Գրաբարը ունէր «ի մասին», որ ոմանք կը կիրարկեն աշխարհաբարի մէջ՝ նախորդին փոխարէն. ահա այս գործածութենէն է որ պէտք է խուսափիլ:

⁴³ «Յիւրսն եկն եւ իւրքն զնա ոչ ընկալան» (Յովհ. Ա/11). «Իւրայիններուն եկաւ, եւ իւրայինները չընդունեցին զինք» կամ «Հարազատներուն եկաւ, եւ հարազատները չընդունեցին զինք»:

⁴⁴ «Բայց երեք-չորս տարի է ի վեր, յորմեհետէ խելահաս էր» (Ա.Արփիարեան, «Սրտի յաղթանակը»):

WORDS SPELT IN MORE THAN ONE WAY
(Summary)

ARMENAG YEGIAYAN
armenag@gmail.com

The author highlights a number of words with different spellings in contemporary Western Armenian.

Based on various Western and Eastern Armenian dictionaries, the author speculates why these have different spellings and when they started having diverse spellings. The author analyses the different spellings of these words based on diverse criteria, like the existence (or non-existence) of similar suffixes/prefixes, shifts of pronunciations of certain letters, or historical changes in the meaning of the word, and suggests a unified/single spelling for each word with an eye to unified spelling with contemporary Eastern Armenian.

The first part of this study was published in the 37th volume of the Haigazian Armenological Review.

